

Seksuele delinquentie in het onderwijsmilieu: pedofiele onderwijzers in de 19de eeuw

(casus: Oost- en West-Vlaanderen)

EVA MUYS

Licentiaat in de geschiedenis RU Gent | Attaché bij het Rijksarchief Beveren

KAREL VELLE

_____ Doctor in de geschiedenis RU Gent | Werkleider bij het Rijksarchief Beveren

1. INLEIDING

Het historisch onderzoek in verband met pedofiele onderwijzers in de 19de eeuw sluit aan bij de actuele belangstelling voor seksueel geweld in het algemeen en voor seksueel misbruik van kinderen meer in het bijzonder (Literatuurlijst, 1993; H. Van Isterdael, 1988; D. Keymolen, 1990).¹ Het onderwerp situeert zich op het grensgebied van de reeds vele jaren opgang makende seksualiteitsgeschiedenis (M. Foucault, 1976; J.-P. Aron, 1978; R. Tannahill, 1982; J.C. Bologne, 1986; J. Weeks, 1995) enerzijds en de criminaliteits-

---

¹ De raadpleging van enkele geautomatiseerde catalogi op de trefwoorden 'violence sexuelle', 'sexual violence', 'family violence', 'child abuse', 'seksueel misbruik kinderen' e.a. leverde al vlug enkele honderden 'treffers' op (men raadplege bv. de Nederlandse Centrale Catalogus (on-line) of <http://www.bookshop.co.uk/>, www.amazon.com, www.furetdunord.fr, www.sossci.kun.nl/ped/whp/histeduc/, e.a.). Het thema van het seksueel misbruik van kinderen riep de laatste maanden tal van nieuwe vragen en problemen op. Het volstaat hier te verwijzen naar de discussies over de wetsontwerpen van Miet Smet (Belgisch minister van gelijke kansen) over het seksueel zelfbeschikkings-recht van jongeren en over de zwaardere sanctionering van fysiek en seksueel misbruik met zware traumatische gevolgen (cf. familiaal geweld) en verder naar de discussies over de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de kerkelijke autoriteiten voor pedofiele priesters (cf. het interview van Knack-redactrice G. Schrauwen met Rik Devillé in *Knack*, 1998, nr. 6, p. 12-16). De thematiek van de pedoseksualiteit is evenmin weg te denken uit de recente literatuur over het Belgisch strafrecht (M. Preumont, 1995; J. Legrève & F. Tulkens, 1997; F. Hutsebaut, 1997) en uit de recente criminologische literatuur over de voorwaardelijke invrijheidstelling en over de begeleiding en behandeling van seksuele delinquenten (P. Cosyns en D. De Doncker, 1996; C. Hutsebaut, 1997; P. Jenkins, 1996; *La pédophilie*, 1998). Een lezenswaardig document tenslotte is de *Bijlage bij de mededeling van de regering van 19 september 1996. Beslissingen van de Ministerraad van 30 augustus 1996 over maatregelen inzake preventie, repressie en slachtofferzorg bij seksuele misdrijven* (te raadplegen via de ingang <http://www.belgium.fgov.be>).

geschiedenis (S. Faber, 1989; J.-C. Farcy, *L'historiografie*, 1992; R. Schulte, 1994; E.A. Johnson, 1995; C. Emsley, 1996; X. Rousseaux, 1997) anderzijds. Het historisch onderzoek van (seksueel) geweld in de 19de en begin 20ste eeuw is eerder van recente datum (J.-C. Chesnais, 1981, p. 170-198; G.K. Behlmer, 1982; M. Tatar, 1995; C. Steverlynck², 1997; A. Farge en C. Dauphin, 1997). Gerechtelijke archieven blijken voor dit soort onderzoek de meest uitgelezen bron te zijn (J. Guillaus, 1986; J.M. Donovan, 1987; A.-M. Sohn, 1989, p. 71, 102-103; G. Hekma, 1989; A. Corbin, 1991; C. Pousseur, 1993; J.-C. Martin, 1996;³; G. Leclercq, 1997; L. Ferron, 1998).⁴ In andere bronnen valt over seksueel geweld en seksueel misbruik wel wat 'rand' informatie te rapen, maar ze bieden veel minder concrete onderzoeksmogelijkheden. We denken hier in het bijzonder aan sociaal-economische enquêtes van de overheid⁵, aan provinciale archieven (tuchtdossiers tegen gemeentepersoneel), medische en psychiatrische rapportering, anti-clericale pers en spotschriften uit de periode van de schoolstrijd (i.v.m. 'wangedrag' van religieuzen) (M.-C. Carlier, 1986; A. Morelli, 1987, 176-177, 184-185⁶), aan gerechtelijk nieuws in de dagbladpers, sociale romanliteratuur en politiearchieven (o.m. over prostitutie). Ook in apologetische boeken en tijdschriften uit de late 19de en eerste helft van de 20ste eeuw en in de Vaticaanse archieven is over dit onderwerp vermoedelijk nog materiaal te vinden, maar op dit vlak is nog heel wat opzoekingswerk nodig.⁷

2. Deze studie handelt vooral over kinderverwaarlozing, kindermoord, kinderhandel, incest en prostitutie. Zie verder *Colloque 1898-1998. 100 ans de répression des violences à enfants*, georganiseerd aan de Parijse Sorbonne op 27 april 1998 naar aanleiding van de 100ste verjaardag van de Franse wet van 19 april 1898 'relative à la protection des enfants maltraités ou moralement abandonnés'.

3. Studie op basis van de dossiers van het Hof van Assisen van het departement van de Vendée, eerste drie kwart van vorige eeuw.

4. Het is volstrekt onbegrijpelijk dat Steverlynck (C. Steverlynck, 1997, p. 141-204) voor haar onderzoek i.v.m. incest en seksueel misbruik van kinderen op geen enkel ogenblik gebruik heeft gemaakt van rechtbankarchieven.

5. Met betrekking tot seksueel geweld op vrouwen bv. vermeldt de Leuvense historica Keymolen (D. Keymolen, p. 71) dat de belangrijke enquête van de sociaal-economische toestand van de arbeiders van 1886 "weinig concrete inlichtingen verstrekken nopens praktijken van verbale agressie, handtastelijkheden, fysiek en seksueel geweld".

6. Morelli beschrijft hoe de Belgische liberale pers in 1877 de spot dreef met de al dan niet vermeende aanslagen op de eerbaarheid, gepleegd door geestelijken en religieuzen (cf. de rubriek 'Acta sanctorum' in *L'Organe de Mons*). Met dank aan G. Deneckere, A. Morelli en J. Lory voor deze aanvulling. De kritiek op 'ongoorloofd seksueel gedrag' van geestelijken bleef niet beperkt tot de periode van de schoolstrijd. In de jaarlijkse rapporten van het *Comité de la Défense contre la Mauvaise Presse* (Seraing) uit het eerste decennium van deze eeuw zijn verwijzingen te vinden naar persartikelen (vooral in de Waalse socialistische pers) over homofiele of pedofiele priesters en religieuzen (*Comité.*, 1910, p. 3; 1911, p. 14-16). Met oprechte dank aan Luc Schokkaert, afdelingshoofd KADOC.

7. Luc Schokkaert signaleerde ons enkele relevante passages uit het archief van het staats-

Ruim twee jaar geleden, nog vóór de hardere aanpak en stigmatisering van pedoseksuelen en andere seksuele delinquenten door media, politie en justitie (D. Draulans, 1996)⁸, viel ons oog, zij het eerder toevallig, op de tekst van de Belgische Wet van 15 juni 1846, houdende de vervanging van de art. 331 tot 335 van het Frans Strafwetboek van 12 februari 1810 (voortaan S.W. 1810).⁹ Art. 2 van de wet verving het art. 331 S.W. 1810 en bepaalde dat al wie zich schuldig maakte aan verkrachting of aanranding van de eerbaarheid – ‘consommé ou tenté – met geweld, tot opsluiting (*réclusion*) werd veroordeeld (art. 2, §1). Indien het slachtoffer niet de volle leeftijd van 15 jaar had bereikt werd de dader tot dwangarbeid veroordeeld (*travaux forcés à temps*) (art. 2, §2).

Art. 3 verving het art. 332 S.W. 1810 door een nieuwe tekst die één van de voornaamste leemtes van het Frans Strafwetboek zou aanvullen door met opsluiting te straffen.¹⁰ de aanranding van de eerbaarheid zonder geweld gepleegd op de persoon of met de hulp van de persoon van een kind van eender welk geslacht, dat de leeftijd van veertien jaar niet had bereikt.¹¹ Een Franse Wet van 28 april 1832 had dezelfde misdaad omschreven, doch met een leeftijdsgrens van 11 jaar (A.-M. Sohn, 1989, 72).¹² Tenslotte heeft de wet van 1846, eveneens naar Frans voorbeeld, in haar art. 5 aan de strafverzwarende

---

secretariaat van Paus Leo XIII over zedenzaken met kinderen waarbij priesters betrokken waren (o.m. uit de jaren 1878, 1881 en 1896). Zie verder noten 76 en 78.

⁸ Zie ook de tientallen berichten die sinds augustus 1996 in de Belgische pers verschenen over de verdenking, de aanhouding en de vervolging van pedoseksuelen (waaronder nogal wat leerkrachten).

⁹ Zie *Belgisch Staatsblad*, 17 juni 1846, nr. 168 of A. DELEBECQUE, *Les cinq codes en vigueur en Belgique avec les modifications introduites de 1811 à 1865. Édition annotée et augmentée d'un supplément contenant les lois les plus usuelles*, 8ste uitg., Brussel-Luik, Librairie polytechnique d'Aug. Decq, 1865, p. 71-74.

¹⁰ 'Opsluiting' was een criminele straf. Na de Wet van 15 mei 1849 kwam het voor dat aanranding van de eerbaarheid zonder geweld (Wet van 15 juni 1846, art. 3, 5 en 6) gecorrectionaliseerd werd. Dit gebeurde bv. in de zaak van de 61-jarige Mechelse priester J.J.V.L. die op 26 mei 1863 door de correctionele rechtbank te Mechelen bij verstek veroordeeld werd tot drie jaar gevangenisstraf "pour attouchements indécents", uitgevoerd op een jongeling niet ouder dan veertien jaar. Zie RAB, *Archief van de Rechtbank van Eerste Aanleg*, Blok C, vonnisboek nr. 62 (vonnis nr. 15705) en register der veroordeelden (art. 600 Sv.) (IV 6), nr. 9073/97.

¹¹ Over de keuze van de leeftijdsgrens zie verder DE HAUSSY, *Rapport de la Commission chargée d'examiner le Projet de Loi tendant à remplacer les dispositions des articles 331, 332, 333, 334 et 335 du Code Pénal*, in *Doc. parl. Sénat*, 1845-1846, nr. 145 (zitting van 16 mei 1846), p. 2-3.

¹² CHAUVEAU A. en HÉLIE F., *Théorie du Code pénal*, 2ième édition belge annotée par J.S.G. Nypels, deel II, Brussel, Bruylant-Christophe, 1863, p. 104, nr. 2804 en noot 7. Over de Franse wet van 1832 leze men verder A. MORIN, *Dictionnaire du droit criminel. Répertoire raisonné de législation et de jurisprudence, en matière criminelle, correctionnelle et de police*, Parijs, A. Durand, 1842, p. 88-89.

omstandigheden, vermeld in art. 333 S.W. 1810, de hoedanigheid van bloedverwant in de opgaande lijn toegevoegd. Hiermee hechtte de Belgische wetgever voor het eerst een bijzondere betekenis aan de bloedschande (incest).¹³

Terwijl art. 334 S.W. 1810 enkel de loondieners (*les serviteurs à gage*) van het slachtoffer vermeldde¹⁴, werd deze bepaling in art. 5 van voornoemde wet uitgebreid zowel tot de loondienaars van het familielid in opklimmende linie als tot die van zijn *onderwijzers en andere gezaghebbende personen* (“... *fonctionnaires publics ou ministres d’un culte*”).¹⁵ In geval van verzwarende omstandigheden werd een zwaardere straf toegekend dan deze bepaald in de art. 2, 3 en 4 van de wet (art. 331, 332 en 333 S.W. 1810).

“Ainsi lorsque l’attentat à la pudeur commis avec violence sur un enfant âgé de moins de quinze ans l’a été par des personnes de la catégorie de celles dont nous venons de parler”,

stelde de Haussy op 16 mei 1846 in zijn rapport aan de Senaat,

“au lieu des travaux forcés à temps, la peine sera celle des travaux forcés à perpétuité, et au lieu de la peine de réclusion, ce sera celle des travaux forcés à temps, lorsque l’attentat aura été commis sans violence sur des enfants âgés de moins de quatorze ans ou avec violence sur des individus âgés de plus de quatorze ans”.¹⁶

Indien de tenlastegelegde feiten als een misdadaad werden gekwalificeerd legde art. 6, §1 en 2 van de wet (art. 335 S.W. 1810) enkele bijkomende straffen op: ontzetting uit het voogdijrecht, uit de curatele en uit elk recht op deelneming aan een familieraad.

---

¹³ Ook in Frankrijk moest men tot 1832 wachten alvorens incest in de lijst van strafbare wanbedrijven werd opgenomen (J.-C. Martin, 1996, 647).

¹⁴ Over de interpretatie van de term zie arrest van het Hof van Cassatie van 8 april 1867, in *B.J.*, 1867, kol. 502.

¹⁵ De uitbreiding van het art. 334 S.W. 1810 zou in art. 381 van het Belgisch strafwetboek van 1867 behouden blijven. Zie BELTJENS G., *Encyclopédie du droit criminel belge. Première partie. Le code pénal et les lois pénales spéciales*, Brussel-parijs, 1901, p. 463. De relevante bepalingen van art. 5 van de wet van 1846 zijn nagenoeg dezelfde als het art. 333 S.W. 1810 zoals gewijzigd bij de Franse wet van 1832. Uitgebreid commentaar op de art. 333 S.W. 1810 vindt men bij CARNOT, *Commentaire sur le code pénal* [etc.], 2de uitg., dl. II, Parijs, Nêve, 1836, p. 101-117 en CHAUVEAU A. & FAUSTIN H., *Théorie du Code pénal. Édition augmentée de la législation et de la jurisprudence belge. Tome III contenant le tome V et VI de l’édition de Paris*, Brussel, Société typographique belge, 1841, p. 63-67.

¹⁶ DE HAUSSY, “Rapport de la Commission chargée d’examiner le Projet de Loi tendant à remplacer les dispositions des articles 331, 332, 333, 334 et 335 du Code Pénal”, *Doc. parl. Sénat*, 1845-1846, nr. 145 (zitting van 16 mei 1846), p. 3.

Voor de wijziging van voornoemd art. 334 S.W. 1810 en de expliciete vermelding van het beroep van onderwijzer als strafverzwarende grond gaf senator de Haussy geen enkele reden op: *“l'utilité de ces diverses modifications n'a pas besoin d'être démontrée”*.¹⁷ Kamerlid Van Cutsem beperkte zich in zijn verslag van de commissie, belast met het onderzoek van het wetsontwerp, tot de vaststelling dat het (Frans) wetboek lacunes vertoonde

“qui l'empêche de mettre les mineurs à l'abri de toutes espèces d' attentats à la pudeur. C'est pour atteindre encore d'autres faits attentatoires à la pudeur, et impunis dans notre législation actuelle, qu'il vous a été proposé d'assimiler à l'attentat perpétré avec violence, l'attentat commis par abus d'autorité et de pouvoir, ou par l'emploi de moyens frauduleux, tels que la victime de l'attentat a été mise dans l'impossibilité, soit de donner un consentement libre, soit d'opposer de la résistance”.¹⁸

In verband met de aanranding op de eerbaarheid van jonge kinderen, gepleegd door hun onderwijzers, waren de commentatoren van het analoge art. 333 van het Franse Strafwetboek iets uitvoeriger:

“Si leur crime est plus grave, c'est parce qu'ils abusent de la confiance qui leur a été accordée, c'est parce qu'ils mettent à profit les facilités que leurs fonctions leur laissent, et la familiarité qu'elles leur permettent. Tels sont les motifs qui ont porté le législateur à inscrire dans la loi les instituteurs, après avoir mentionné ceux qui ont autorité sur la personne”.¹⁹

Hoewel seksueel misbruik van kinderen vóór 1846 voor de gerechtelijke autoriteiten in België geen onbekend verschijnsel was, werd in de parlementaire voorbereidingen van de Wet van 15 juni geen enkele expliciete verwijzing gevonden naar een mogelijke stijging van de criminaliteitscijfers of naar het strafrechtelijk beleid terzake.

In het Belgisch strafwetboek van 1867²⁰ kregen de misdrijven aanranding van de eerbaarheid en verkrachting definitief hun plaats in de artikelen 372 t.e.m. 378 (J. Delva, 1967, 27-29).²¹ Het merendeel van deze bepalingen werd

---

¹⁷. *Pasinomie*, 1846, p. 350, noot 2.

¹⁸. *La Belgique judiciaire*, III, 2 februari 1845, kol. 289. Het volledige verslag vindt men in *Doc. parl. Chambre*, 1844-1845, nr. 111 (zitting van 21 januari 1845).

¹⁹. CHAVEAU A. & HÉLIE F., *Op. cit.*, p. 117, nr. 2845.

²⁰. Wet van 8 juni 1867 (*Belgisch Staatsblad*, 9 juni), in voege sinds 15 oktober 1867.

²¹. Over Titel VII 'Misdaden en wanbedrijven tegen de orde der familie en tegen de openbare zedelijkheid', Hoofdstuk V 'Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting' S.W. zie: J.S.G. NYPELS, *Législation criminelle de la Belgique* [etc.], Brussel, Bruylant-Christophe, 1868, p. XII-XV en *Pasinomie*, 1867, bijlage, p. 20-24, 38-41, 139-140, 152-154, 158-159 en 174-175 (uittreksels uit de parlementaire voorbereidingen over de art. 372-378 S.W.).

pas bij de Kinderbeschermingswet van 15 mei 1912 (art. 48-53) gewijzigd.²² De aanranding van de eerbaarheid zonder geweld, strafbaar gesteld door de wet van 1846, werd opgenomen in het art. 372 S.W. De straf werd echter teruggebracht tot een gevangenisstraf van één tot vijf jaar (correctionele straf), indien het slachtoffer 11 tot 14 jaar oud was, terwijl de opsluiting (criminele straf) enkel behouden bleef indien het slachtoffer de leeftijd van elf jaar niet had bereikt.²³ Het Belgisch Strafwetboek maakte een einde aan de verwarde toestand die het Frans wetboek had geschapen, door de misdrijven van aanranding van de eerbaarheid en van verkrachting op één lijn te stellen en op gelijke wijze te beteugelen. Naar het voorbeeld van de Franse wet uit 1832 werden beide misdrijven gesplitst en afzonderlijk behandeld in de art. 373 en 375. Voortaan werd aanranding van de eerbaarheid *met geweld of bedreiging* met een gevangenisstraf van zes maand tot vijf jaar beteugeld, terwijl verkrachting steeds met opsluiting bestraft bleef. Terwijl de gewelddadige aanranding van de eerbaarheid krachtens art. 373 S.W. met opsluiting werd gestraft indien ze gepleegd werd op een kind jonger dan 14 jaar (de leeftijd was bijgevolg een strafverzwarende omstandigheid²⁴), werd verkrachting van een kind van dezelfde leeftijd volgens de bepaling van art. 375 S.W. met dwangarbeid van tien tot vijftien jaar beteugeld.

Art. 377 S.W. handhaafde het beginsel van de *strafverzwaring* tegen bepaalde categorieën personen. Ten aanzien van bedienaars van de openbare erediens- ten en de openbare ambtenaren werd de tekst verduidelijkt, terwijl de straf- verzwaring werd uitgebreid tot feiten gepleegd "*par des médecins, chirurgiens, accoucheurs et officiers de santé, envers des personnes confiées à leurs soins*". In de 19de-eeuwse commentaren op het Belgisch Strafwetboek werd benadrukt dat

---

22. M.C.X. GOEDSEELS, *Commentaire du Code pénal belge. 2ième édition. Tome II, art. 322 à 567*, Brussel, E. Bruylant, 1948, p. 49-62; C. COLLARD, *La loi du 15 mai 1912 sur la protection de l'enfance*, in *R.D.P.*, 1912, p. 659-686; 1913, p. 32-48, 109-132 en 181-204 en M. RIGAUX en P.E. TROUSSE, *Les crimes et les délits du Code pénal. Tome cinquième [etc.] (Encyclopédie-formulaire des infractions. Deuxième partie)*, Brussel-Parijs, Bruylant & Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1968, p. 279-323 (vooral p. 279-287 en 314-319). Aan de wijziging van het Belgisch Strafwetboek door de Kinderbeschermingswet van 1912 ging een lang debat vooraf over kinderrechten. In dit debat lieten geneesheren zich niet onbetuigd. In verband met de hier behandelde problematiek zie o.m. A. DE BUSSCHERE, "*Le viol et l'attentat à la pudeur*", *Annales de la Société de médecine légale*, 1893, p. 14-31, 84-96 en G. CORIN, "*Viols et attentats à la pudeur chez les enfants*", *Annales de la Société médico-chirurgicale de Liège*, 1895, p. 537-539. De oudste medische rapportering van seksueel misbruik door geneesheren is die van dr. A. TARDIEU, *Étude médico-légale sur les attentats aux mœurs*, Parijs, Baillièere, 1867 (verschillende heruitgaven).

23. Tw. "*attentat aux mœurs*", *Pandectes belges*, dl. X (Brussel, 1883), kol. 1101-1102, nr. 14; J.S.G. NYPELS, *Législation criminelle de la Belgique [etc.]*, Brussel, Bruylant-Christophe, 1868, p. XII en *Pasinomie*, 1867, dl. II (verslag van J.J. Haus), p. 20-21.

24. J.S.G. NYPELS, *Op. cit.*, p. XII.

de term *instituteur* in ruime zin moest worden verklaard. De term was zowel van toepassing op personeel dat met de bewaking, de beroepsopleiding en het onderwijs van leerlingen is belast, als op alle personen die het vertrouwen van scholieren genieten uit hoofde van hun functie.²⁵

2. VRAAGSTELLING

Bij het onderzoek van de evolutie van de Belgische wetgeving in verband met aanslagen op de eerbaarheid intrigeerde ons de volgende vragen: waarom vermeldde de wetgever vanaf 1846 expliciet de onderwijzers en andere gezagdragers als mogelijke daders van seksuele misdrijven tegen jonge kinderen? Werd een onachtzaamheid uit 1810 gewoon rechtgezet of was er meer aan de hand? Waren er voldoende redenen om onderwijzend personeel te viseren? Hoe kan men de verstrakking van de strafwetgeving (Wet van 15 juni 1846) in verband met seksuele misdrijven in de derde kwart van vorige eeuw verklaren? Het verschijnsel deed zich trouwens ook in andere landen voor.

Voor sommige auteurs houdt deze ontwikkeling verband met de juridisering van de samenleving en met de versterking en acceptatie van het gerechtelijk apparaat en politie als regulerende instanties (A.-M. Sohn, 1989, 102; J.-C. Martin, 1996, 654 en 656; J.-C. Farcy, *L'historiographie*, p. 39 en *Justice, passim*). Anderen zijn van mening dat in die periode de idee veld won dat wangedrag op seksueel vlak "*de optimale werking van het staatsapparaat kon verhinderen*" en dat liberale beginselen veld moesten ruimen voor een autoritaire staatsopvatting (G. Hekma, 1989, 124). De verstrakking van de strafwet (J.M. Donovan, 1987, 229, 231²⁶) zou naar alle waarschijnlijkheid hebben bijgedragen tot de verlaging van de tolerantiegrens t.a.v. seksuele misdrijven in het algemeen, en t.a.v. seksueel misbruik van kinderen in het bijzonder (herkenning). Is het toeval dat deze groeiende intolerantie samenviel met de grote maatschappelijke belangstelling voor de sociale positie van het kind binnen de samenleving? Hier kan verwezen worden naar de wet op het lager onderwijs van 1842, naar de sinds de jaren '40 gehouden enquêtes over kinderarbeid en de herhaalde oproep (o.m. van de zijde van de geneesheren) tot een betere wettelijke bescherming van kinderen, naar de inspanningen van de overheid voor de opvang van delinquente kinderen in speciale opvangcentra (Ruisselede, Saint-Hubert) (M.-S. Dupont-Bouchat, 1996), enz.

---

²⁵ *Pasinomie*, 1867, dl. II, p. 40 (rapport-Lelièvre in de kamerzitting van 21 januari 1859); J. DELVA, *Op. cit.*, p. 155-156 en 180; "*Attentat à la pudeur et viol*", *Répertoire pratique du droit belge*, I, p. 564, nr. 68 en M. RIGAUX en P.E. TROUSSE, *Op. cit.*, p. 317-318.

²⁶ Donovan e.a. auteurs stelden ook voor Frankrijk, tijdens de jaren 1851-1869 (Tweede Keizerrijk) een strengere toepassing van de strafwetgeving vast inzake 'inbreuken op de gangbare seksuele moraal'.

Dat honderden kinderen in de 19de eeuw slachtoffer waren van de volwassen wellust en de (mannelijke) daders jarenlang vrij spel hadden wijst volgens de Franse historicus J.-C. Martin op de discrepantie tussen de overheersende moraal en de bepalingen van de strafwet en de grote permissiviteit, en verder op de dwang van het heersende taboes waardoor seksualiteit in het algemeen een onbespreekbaar onderwerp was en bleef (J.-C. Martin, 1996, 650-651).

Deze en andere vragen zetten ons ertoe aan in een eerste fase te peilen naar het 'crimineel potentieel' van het onderwijzend (en pedagogisch) personeel in vorige eeuw. In een tweede fase ondernamen we een onderzoek naar de omvang en de bestraffing van seksueel geweld in het algemeen, en van seksueel geweld op kinderen, gepleegd door onderwijzend personeel meer in het bijzonder. We beperkten ons onderzoek tot de assisenprocessen van West- en Oost-Vlaanderen. Uit onderhavige tekst zal blijken dat onze zoektocht werd beloond.

3. DELINQUENTE ONDERWIJZERS

Alvorens het seksueel geweld van onderwijzers in vorige eeuw van nabij te bekijken, stelden we vooraf een kort onderzoek in naar het 'crimineel potentieel' van het pedagogisch personeel in het algemeen.²⁷ We raadpleegden hiervoor de driejaarlijkse verslagen van het lager onderwijs en namen enkele steekproeven in de archieven van de provincies.

Volgens art. 11 van de eerste Belgische Wet op het Lager Onderwijs van 23 september 1842 konden de gemeentelijke onderwijzers enkel door de minister, die onderwijs tot zijn bevoegdheid mocht rekenen, afgezet worden (*révocation*).²⁸ Lichtere straffen, zoals schorsing (*le droit de suspension*) was in principe voorbehouden voor de gemeenteraden. De duur van de schorsing bleef tot drie maanden beperkt. De gemeenteraad kon ook beslissen om de wedde van de betrokkene in te houden. Na die drie maanden oordeelde de minister eigenmachtig over het al dan niet aanblijven van de betrokken onderwijzer. De regering had ook het recht om een onderwijzer ambsthalve te schorsen of uit zijn ambt te ontzetten (art. 11, §2).²⁹

---

²⁷ In verband met het crimineel gedrag van leden van andere beroepsgroepen kan verwezen worden naar de publicaties van B. Garnot, 1995 en 1997 (zie de bibliografie hierna).

²⁸ In verschillende omzendbrieven werd nadien beklemtoond dat ook onderwijzers van het 'vrij onderwijs' onder toepassing van deze wet vielen. Zie bv. de omzendbrief van de minister van Binnenlandse Zaken van 1 april 1869 (*B.A.M.I.*, 1869, p. 210).

²⁹ *Rap. trien...* (1843-1845), I, p. 151-152.

Tijdens de eerste drie jaren van de uitvoering van de wet van 1842 (jaren 1843-1845) werden zes onderwijzers door gemeenteraden geschorst: 4 uit de provincie West-Vlaanderen, 1 uit de provincie Oost-Vlaanderen en 1 uit de provincie Luik. Eén onderwijzer was wegens schulden tot een gevangenisstraf veroordeeld, waardoor hij elk vertrouwen vanwege de ouders verloor. In de andere gevallen lag wangedrag aan de grondslag van de beslissing van de gemeenteraden: "*la négligence habituelle, l'inconduite notoire, l'immoralité constatée et l'ivrognerie*", "*incapacité et insubordination*", "*résistance aux ordres de l'autorité supérieure*", "*conduite irrégulière*", "*cumul d'emploi*", "*actes de violences envers un élève*".³⁰ In al deze gevallen besloot de minister van Binnenlandse Zaken tot afzetting van de betrokken leerkrachten.³¹ Het eerste driejaarlijks verslag maakt geen gewag van seksueel misbruik door onderwijzend personeel.

Onderwijzers werden in de 19de eeuw voor nog veel meer met de vinger gewezen en gebroodroefd: voor schending van het briefgeheim, voor inbreuk op het gemeentereglement op de sluiting van de herbergen, voor valsheid in geschrifte en misbruik van vertrouwen³², voor het "*verleiden van de poetsvrouw van de school*"³³, voor diefstal³⁴, laster³⁵ of oplichting³⁶, voor smaad en nachtlawaai³⁷, voor het toejuichen van socialistische meetings in 1890³⁸, enz. Tijdens het liberaal kabinet Frère-Orban-Van Humbeeck (1878-1884) liepen verschillende gemeenteonderwijzers sancties op omdat zij 'niet bijdroegen tot de welvaart van de openbare school', wegens het lidmaatschap van het Sint-Vincentius à Paulo-genootschap of omdat ze het uitdelen van 'katholieke geschriften' in de gemeenteschool oogluikend toelieten.³⁹

---

³⁰. *Rap. trien... (1846-1848)*, p. CXX e.v.

³¹. *Rap. trien... (1843-1845)*, I, p. 154-155.

³². RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/4913/2, *passim*.

³³. De zaak van de onderwijzer van Melsen die een 16-jarige poetsvrouw zou hebben 'verleid' wekte naar verluidt nogal wat beroering (1889): RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/5857/3.

³⁴. Zie bv. de zaak van ene P.G., 39-jarige onderwijzer te Diksmuide, op 4 december 1830 door het Hof van Assisen van West-Vlaanderen veroordeeld wegens diefstal met inklimning en braak. Zie RAB, *Archief van het Hof van Assisen van West-Vlaanderen*, dossiers reeks II, nr. 1565.

³⁵. RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/5403/2 (lastercampagne tegen het gemeentebestuur van Opbrakel).

³⁶. RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/6452/2 (zaak Ruijn, 1891).

³⁷. RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/5856/2-3: de kwesties van de onderwijzers van Sint-Pauwels (1884-1885) en Melle (1886).

³⁸. RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/6452/1 en 2/6452/2.

³⁹. Enkele voorbeelden: RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/5403/2 (zaken 'Opdorp', 'Erembodegem' en 'Kemzeke' uit 1879), 2/5403/3 (zaken 'Sint-Niklaas', 'Oudenhove' en 'Zelee' uit 1880) en 2/5403/4 (zaak 'Beveren', 1881).

Op 27 januari 1846 achtte minister S. Van de Weyer het nodig om de gouverneurs de bestaande richtlijnen "*sur la marche à suivre dans les cas de suspension d'instituteurs communaux*" in herinnering te brengen. Krachtens art. 66 van de Gemeentewet van 30 maart 1836 diende de gemeenteraad over de schorsing van een gemeenteonderwijzer te stemmen. De gouverneur werd onmiddellijk van de beslissing van de gemeenteraad in kennis gesteld, waarop een onderzoek door de provinciale inspecteur van het lager onderwijs volgde (beide partijen werden gehoord). Deze laatste bracht over de zaak verslag uit aan de provinciegouverneur die op zijn beurt de minister van Binnenlandse Zaken voorstelde om de onderwijzer na drie maanden terug in zijn ambt te herstellen of hem definitief de laan uit te sturen. Ook aan elke ambtshalve schorsing of afzetting door de regering ging een uitgebreid administratief onderzoek vooraf.⁴⁰ Onderwijzers die uit hun ambt werden ontzet of bepaalde veroordelingen opliepen verloren het recht op een pensioen. In 1850 vroeg minister Charles Rogier de provinciegouverneurs om de beheerscommissies van de provinciale voorzorgkassen (*caisses provinciales de prévoyance*) op de hoogte te brengen van elk besluit, houdende de afzetting van een lid van het onderwijzend personeel, alsook van elke veroordeling door een rechtbank tegen betrokkene uitgesproken.⁴¹ Tijdens de eerste jaren van de uitvoering van de Wet op het Lager Onderwijs van 1842 beperkte de regering zich, bij middel van een eenvoudig ministerieel besluit, tot het bevestigen of afwijzen van de beslissing van een gemeenteraad houdende de schorsing van een gemeenteonderwijzer. Vanaf de jaren '60 van vorige eeuw was de regering van oordeel dat een bekrachtiging door de regering niet langer nodig was, indien de gemeenteraad zijn beslissing voldoende had gemotiveerd. Indien een onderwijzer ten onrechte werd gestraft werd de beslissing van de gemeenteraad, in uitvoering van art. 87 van de Gemeentewet van 30 maart 1836, bij Koninklijk Besluit ongedaan gemaakt.⁴²

De minister van Justitie vroeg op 23 mei 1849 de procureurs-generaal om, retroactief, vanaf 1843 van elk vonnis of arrest, uitgesproken tegen onderwijzers, tegen leerkrachten van het middelbaar onderwijs en tegen professoren, een uittreksel te sturen naar de minister van Binnenlandse Zaken, op dat ogenblik bevoegd voor onderwijszaken. Deze oproep werd herhaald in de omzendbrief van 25 april 1850.⁴³

Van 1846 tot en met 1875 werd regelmatig in de driejaarlijkse verslagen betreffende het lager onderwijs een gedetailleerde *Tableau indiquant les suspen-*

---

⁴⁰. *Rap. trien...* (1843-1845), II, p. 274-275.

⁴¹. *B.A.M.I.*, 1850, p. 167-168.

⁴². *Rap. trien...* (1861-1863), p. LXXXIV-LXXXV.

⁴³. *Recueil*, 1847-1849, p. ...; 1850-1851, p. 147. Zie verder noot 63.

sions et les révocations d'instituteurs, ainsi que les motifs qui y ont donné lieu, pendant la période triennale opgenomen. De driejaarlijkse staat bood een overzicht van het aantal door de gemeenteraden geschorste onderwijzers (opgesplitst volgens het aantal onderwijzers bij wie de schorsing voldoende werd gemotiveerd en door de regering werd bevestigd, en het aantal onderwijzers bij wie de schorsing niet door de regering werd bevestigd en die na de schorsing terug in dienst traden). De overzichten verschaften verder informatie over het aantal door de regering ambtshalve geschorste of afgezette onderwijzers, over de duur van de schorsingen en over de aard van de zaak.⁴⁴ Uit het dispaaraat cijfermateriaal valt op te maken dat in de loop van voornoemde periode minstens 243 onderwijzers door gemeenteraden (en/of door de regering) werden geschorst⁴⁵; 132 onder hen (d.i. 54,32%) werden definitief afgezet.

De publicatie van deze cijfers was voor de regering de aanleiding om haar bezorgdheid uit te drukken over het moreel niveau van het onderwijzend personeel en het onderwijzend personeel te wijzen op hun "*delicate opdracht en zending*".⁴⁶ In 1856 bijvoorbeeld luidde de waarschuwing van de regering als volgt:

"Le cabaret présente de véritables dangers pour l'instituteur: là il se mêle familièrement aux désœuvrés de tous rangs, laisse percer ses petits défauts et perd en peu de temps le prestige attaché à des nobles fonctions; souvent il y contracte le goût de l'oisiveté et des plaisirs bruyants; il s'énerve, perd le goût de l'étude et des occupations sérieuses jusqu'à négliger les devoirs de son état, comme il oublie, d'autre part, les convenances de la vie intime de famille. Presque toujours, il finit par s'adonner à la boisson, vice qui conduit par une pente rapide à toutes sortes d'excès".⁴⁷

In de periodieke verslagen doken geregeld berichten op over seksueel misbruik van schoolkinderen door hun onderwijzers. Het verslag van 1868 meldde dat van de 13 uit hun ambt ontzette onderwijzers acht een veroordeling hadden opgelopen (vijf gemeenteonderwijzers en drie onderwijzers uit het vrij onderwijs)

---

⁴⁴ *Rap. trien...* (1846-1848), p. LVII-LVIII, CXX-CXXIX; *Rapp. trien...* (1849-1851), p. CXXVIII-CXXIX; *Rap. trien...* (1852-1854), p. CLVII; *Rap. trien...* (1855-1857), p. CLXVIII; *Rap. trien...* (1858-1860), p. CVI; *Rap. trien...* (1861-1863), p. LXXXIV-LXXXV; *Rap. trien...* (1864-1866), p. LXXIII-LXXIV; *Rap. trien...* (1867-1869), p. XCII; *Rap. trien...* (1870-1872), p. LXXX; *Rap. trien...* (1873-1875), p. LXXXVI-LXXXVII; *Rap. trien...* (1876-1879), p. CXCIX.

⁴⁵ Ter vergelijking: België telde in de periode tussen de 4.800 (4.823 in 1845) en 5.700 (5.745 in 1975) mannelijke onderwijzers (M. De Paepe, 1993, p. 49).

⁴⁶ Omzendbrief van minister van Binnenlandse Zaken A. Vandenpeereboom van 15 maart 1867, in *Rap. trien...* (1867-1869), *annexes*, p. 163 of in *B.A.M.I.*, 1868, p. 193.

⁴⁷ *Rap. trien...* (1852-1854), p. CLVII.

“pour avoir commis le plus infâme et le plus criminel abus de confiance dont l’homme, chargé de la mission délicate d’instruire l’enfance, puisse se rendre coupable. Ils ont été condamnés pour des attentats à la pudeur sur leurs élèves”.⁴⁸

In 1871 moest de regering opnieuw melden dat 11 van de 13 afgezette onderwijzers (waaronder zeven gemeenteonderwijzers) veroordeeld waren wegens aanslagen op de eerbaarheid op hun leerlingen.⁴⁹ Minister Delcour verwittigde in zijn omzendbrief van 22 november 1873, gericht aan alle provinciegouverneurs, dat A.B., ex-onderwijzer van de gemeente Villers-le-Gambori op 31 juli van dat jaar door het Hof van Assisen van Luik veroordeeld werd wegens aanslagen op de eerbaarheid en dat hij geen onderwijsopdracht meer mocht krijgen (“ne pourra plus à l’avenir exercer de fonctions dans l’enseignement public”). De gemeentebesturen werden op het hart gedrukt “à ne plus accepter la démission des membres du personnel enseignant des écoles primaires qui se rendent coupables de fautes graves”. De gemeentebesturen werden geacht in die gevallen de feiten te signaleren aan de regering die tegen betrokkene onmiddellijk passende maatregelen zou nemen (Wet van 23 september 1842, art. 11).⁵⁰ Het recht van de regering om ‘op te treden’ werd bevestigd door art. 9 van de tweede Belgische Wet op het Lager Onderwijs van 1 juli 1879 en door de omzendbrief van de minister van Onderwijs van 30 juni 1880.⁵¹

Ook de archieven van de provincies blijken nogal wat informatie te bevatten die verband houdt met ‘delinquent gedrag’ van onderwijzend personeel. Het betreft vooral administratieve dossiers i.v.m. de behandeling van klachten over al dan niet vermeend wangedrag van onderwijzers⁵², tuchtdossiers en staten van veroordeelde onderwijzers die door de gerechtelijke overheden ambtshalve aan de gouverneur werden overgemaakt. Voor Oost-Vlaanderen zijn ons voor het laatste kwart van vorige eeuw alleen al enkele tientallen dossiers bekend.⁵³ Naast ‘klassieke’ klachten over abnormaal ziekterverzuum,

---

⁴⁸. Rap. trien... (1864-1866), p. LXXIII.

⁴⁹. Rap. trien... (1867-1869), p. XCII.

⁵⁰. B.A.M.I., 1873, p. 489; RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/5226/5; *Mémorial administratif de la province de la Flandre Orientale*, 1874, p. 242-243.

⁵¹. *Pasinomie*, 1879, p. 192-1963; B.A.M.I., II, 1879, p. 133; III, 1880, dl. II, p. 76. Zie verder *Rap. trien...* (1879-1881), p. CCXLVIII-CCXLIX.

⁵². Deze dossiers bevatten o.m. afschriften van besluiten van gemeenteraden, briefwisseling met de gouverneur over te nemen tuchtmaatregelen tegenover de gemeenteonderwijzer in afwachting van een eventueel gerechtelijk onderzoek, brieven van ‘verontruste’ ouders of andere klachten, briefwisseling i.v.m. genademaatregelen en uitkering van pensioen, enz.

⁵³. Zie bv. RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, nrs. 2/4258/3, 2/4913/1-2, 2/5226/5, 2/5403/1-6, 2/5856/1-3, 2/5857/1-3, 2/6452/1-3, 2/6514/8-9, 2/7774/17, 2/7775/11, 2/7776/17, 2/7177/diverse ondernummers, enz.

mishandeling of verwaarlozing van leerlingen en drankzucht troffen we voor de jaren '70 en '80 verschillende dossiers aan in verband met het plegen van 'ongewenste intimiteiten' t.a.v. de schooljeugd.⁵⁴ Lang niet alle onderwijzers die van diverse zedenfeiten werden beschuldigd werden veroordeeld, ofwel omdat reeds tijdens het administratief onderzoek twijfels waren gerezen omtrent de ware toedracht – in verschillende zaken was er nl. sprake van valse beschuldigingen –, en omdat de administratieve overheid enkel tuchtstraffen uitsprak, ofwel omdat de zaak na het vooronderzoek door het parket werd geseponneerd, ofwel omdat betrokkene werd vrijgesproken.⁵⁵

4. SEKSUEEL MISBRUIK VAN KINDEREN IN DE 19DE EEUW

Uit wat vooraf ging blijkt reeds duidelijk dat seksueel misbruik van kinderen in vorige eeuw lang geen uitzondering was. Wie de arresten van de Hoven van Assisen van Oost- en West-Vlaanderen doorneemt (voor het Oost-Vlaams Hof van Assisen beschikken we daarenboven over een 'handig' register van de griffier), stelt reeds bij een eerste vluchtige consultatie het groot aantal zaken vast i.v.m. seksuele misdrijven: aanrandingen van de eerbaarheid, (poging tot) verkrachting, incest, 'weglokken en verleiden van minderjarige kinderen', enz. Voor drie rechtscolleges telden we minstens 788 zedenzaken: 566 voor de Hoven van Assisen van Oost- en West-Vlaanderen (jaar IV-1895) en 222 voor de correctionele rechtbank van Brugge (1849-1895).⁵⁶

Voor deze bijdrage hebben wij ons 'beperkt' tot de analyse van zaken die tot een veroordeling door de Hoven van Assisen van Oost- en West-Vlaanderen

---

⁵⁴ RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/4913/1 (Vlierzele, 1874), 2/5226/5 (Hamme, 1879), 2/5403/3 (Sint-Niklaas, 1880), 2/5403/4 (Moorsel, 1881), 2/5856/2 (Elst, 1885), 2/5856/3 (Aalter, 1886), 2/5857/1 (Voorde, 1885-1891), 2/5857/2 (Dikkelvenne, 1887-1888), 2/5857/3 (Wetteren, 1888-1889, zie hierna p. 321 e.v.), 2/6452/1 (Kerksken, 1889; Sint-Denijs-Westrem, 1885-1890).

⁵⁵ Dit overkwam bv. M.D.S., onderwijzer in Sint-Denijs-Westrem, die op 11 april 1885 door de gemeenteraad werd geschorst wegens zedenfeiten met geweld op een meisje, ouder dan 14 jaar, op 27 april door de correctionele rechtbank werd veroordeeld en kort nadien werd afgezet (besluit van de Bestendige Deputatie van 20 juni), maar in beroep werd vrijgesproken (arrest van het Gentse Hof van Beroep van 14 juli 1885). Door die vrij-spraak werd de afzetting ongedaan gemaakt en vervangen door een 'passende' tuchtstraf. Zie RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/6452/1.

⁵⁶ Hier kunnen we verwijzen naar onze lezing "Seksueel geweld tegen kinderen in Vlaanderen in de 19de eeuw: bronnen en onderzoeksperspectieven", gehouden te Groningen op 21 november 1997 op het colloquium *Strelen en Slaan. Historische extremen in de omgang met kinderen in de 16e-20e eeuw* van de Belgisch-Nederlandse Vereniging voor de Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs (deze lezing moet in 1998 tot een publicatie leiden).

hebben geleid. De lezer gelieve dus rekening te houden met de beperking van het onderzoek: de zedenzaken met kinderen die *nooit* tot een klacht en tot een opsporings- of gerechtelijk onderzoek hebben geleid (en die bijgevolg op 'een andere manier' werden 'geregeld') (J.-C. Martin, 1996, 659)⁵⁷, de misdaden waarin de raadkamer een beschikking tot niet vervolging nam en de zaken die sinds de wetten van 15 mei 1849 (art. 4)⁵⁸ en 4 oktober 1867 (art. 4).⁵⁹ in verband met de zgn. 'verzachtende omstandigheden' gecorrectionaliseerd werden en waarbij de dader door de correctionele rechtbank werd veroordeeld, werden voor beide provincies dus niet bestudeerd.⁶⁰

Het onderzoek van de 19de-eeuwse assisenprocessen is een echte 'calvarietocht' wegens de gebrekkige toegankelijkheid van de archieven. De onderzoekstijd zou aanzienlijk kunnen ingekort worden indien de strafdossiers reeds op een systematische manier waren geanalyseerd en ontsloten. Een onderwerpsgewijze ontsluiting en een kwantitatieve analyse van de Belgische assisen-dossiers voor de periode jaar IV-1939 moet beslist tot één van de prioriteiten van het wetenschappelijk onderzoek van de volgende jaren gerekend worden.⁶¹ Waarom deze onderneming tot nog toe nog niet plaatsvond ligt voor de hand. Slechts weinig archiefbestanden zijn goed toegankelijk via repertoria van de griffier of andere onderwerpsgewijze 'toegangen'. Ons onderzoek verliep voor de provincie Oost-Vlaanderen relatief snel aangezien wij konden gebruik maken van een 'handig' chronologisch repertorium van de griffier van de *Cour criminelle*, vanaf 1811 *Hof van Assisen*. Dit repertorium biedt voor de onderzochte periode (jaar VIII-1895) toegang tot ca. 7000 strafdossiers (evenwel met een hiaat voor de dossiernummers 7018-7045).⁶² Voor de provincie West-Vlaanderen verliep het onderzoek moeizamer. De strafdossiers

---

⁵⁷. Ook Martin betreurt "*le 'chiffre noir' des attentats et crimes commis mais voués à rester inconnus, parce que non dénoncés et donc impunis: les dossiers conservés ne représentent qu'une partie indéterminée de 'ce qui s'est effectivement passé'*". Het is meer dan waarschijnlijk dat bepaalde sociale categorieën (hoge burgerij, adel) en bepaalde beroepsgroepen minder kans liepen om wegens zedenfeiten voor de Hoven van Assisen te worden gebracht omdat de zaak vooraf 'in der minne' werd geregeld (bv. door het betalen van schadevergoeding aan het slachtoffer) of omdat de dader op de vlucht sloeg (al dan niet naar het buitenland).

⁵⁸. *Loi sur les cours d'assises* (B.S., 21 mei 1849; *Pasinomie*, 1849, p. 210).

⁵⁹. *Loi portant attribution aux cours et aux tribunaux de l'appréciation des circonstances atténuantes* (B.S., 5 oktober; *Pasinomie*, 1867, p. 275-278, meer in het bijzonder p. 278).

⁶⁰. Ter vergelijking: tabel 4 in bijlage.

⁶¹. Voor de Waalse provincies werden in die zin reeds initiatieven ondernomen door de M.-S. Dupont-Bouchat (UCL) die aan de hand van verschillende licentiaatsverhandelingen zicht probeert te krijgen op de bestraffing van misdrijven en wanbedrijven in vorige eeuw (kindermoord, vergiftiging, e.d.).

⁶². RAB, *Archief van het Hof van Assisen van Oost-Vlaanderen*, registers 44, 45, 46, 46bis en 46ter (oude nummering). Deze 'repertoria' overspannen de periode floréal jaar VIII-1895 en bieden toegang tot de dossiers nrs. 680-7503. Zij worden op dit ogenblik gemicrofilmmeerd.

zijn slechts tot het jaar 1865 door een getypte lijst toegankelijk gemaakt. Het onderzoek moest voor de jaren 1866-1895 noodgedwongen aan de hand van de arrestboeken worden verder gezet. Van de analyse van de dossiers van de provincies Antwerpen en Brabant moest vrijwel van bij het begin afgezien worden omdat deze wel raadpleegbaar maar moeilijk of niet toegankelijk zijn. Voor het Hof van Assisen van Antwerpen is zelfs geen inventaris voorhanden. De bestaande inventarissen voor het Brabants Hof van Assisen bieden evenmin uitsluitel. Ook voor deze provincie moet elk onderzoek starten bij het systematisch 'doornemen' van de volumineuze arrestboeken. Van de archieven van het Hof van Assisen van de provincie Limburg tenslotte zijn voor de 19de eeuw slechts fragmenten bewaard gebleven.⁶³

Hoewel de Belgische assisenprocessen uit de 19de eeuw jammer genoeg nog niet op een systematische manier werden geanalyseerd, zijn toch enkele tendenzen i.v.m. de bestraffing van seksueel geweld duidelijk. Het repertorium van de griffier van het Oost-Vlaams Hof van Assisen vermeldt voor de Franse Tijd slechts tien veroordelingen wegens seksuele misdrijven.⁶⁴ Wanneer we de zaak van de ontvoering van een minderjarige uit 1812 even buiten beschouwing laten⁶⁵ waren in drie zedenzaken minderjarige kinderen het slachtoffer.⁶⁶ Eén

---

⁶³. Soms treft men in provinciale archieven *relevés des condamnations judiciaires prononcés à charge de membres du personnel enseignant* aan die door het Ministerie van Binnenlandse Zaken (en Openbaar Onderwijs) aan alle provinciebesturen werden toegestuurd. De gouverneurs werden op het hart gedrukt deze lijsten te raadplegen alvorens de onderwijzers toe te laten tot het afleggen van de eed (RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/5226/5, brief van 6 februari 1877 van de minister aan de gouverneur). Voor de jaren 1871-1879 vonden wij enkele van deze staten in RAB, *Archief van de Prov. Oost-Vl.*, 2/4913/2 en 2/5403/2. Deze staten vermelden voor de voornoemde acht jaar *twaaft* veroordelingen van onderwijzend personeel wegens zedenfeiten: 3 door het Hof van Assisen van Brabant (arresten van 9 en 10 juni 1871 tegen resp. J.F.B. en C.V., beide religieuzen, en arrest van 21 december 1878 tegen L.A.G., directeur van een pensioonaat in Kapelle-op-den-Bos), 2 door het Hof van Assisen van Antwerpen (arresten van 4 juni 1873 en 22 december 1874 tegen respectievelijk J.E.A. en F.J.F.B., gemeenteonderwijzers), 2 door het Hof van Beroep te Luik (arresten van 31 juli 1873 en 26 augustus 1877 tegen respectievelijk A.B. en A.V., beide gemeenteonderwijzers), 1 door het Hof van Beroep te Brussel (arrest van 7 februari 1878 tegen F.B., privé-leraar), 1 door de correctionele rechtbank van Dinant (vonnis van 5 februari 1873 tegen D.S., onderwijzer) en 4 door de correctionele rechtbank van Dendermonde (vonnissen van 27 juli 1875 tegen O.S., priester en leraar in het pensioonaat van Gijsegem, van 31 december 1877 tegen T., augustijn, van 29 april 1878 tegen F.Y. en 7 mei 1879 tegen C.L.J., respectievelijk onderwijzer en hoofdonderwijzer te Hamme).

⁶⁴. Vijf verkrachtingen, één poging tot verkrachting, twee aanslagen op de eerbaarheid en één ontvoering van een minderjarige.

⁶⁵. HAOVL, dossier nr. 2409 - arrest nr. 176 van 19 oktober 1812.

⁶⁶. Het betreft een verkrachting in 1806, een poging tot verkrachting in 1813 en een aanranding van de eerbaarheid (1814): HAOVL, dossiers nrs. 1488 (arrest nr. 1827 van 7 mei 1806), 2578 (arrest nr. 369 van 3 december 1813) en 2616 (arrest nr. 422 van 12 maart 1814).

zaak situeerde zich in de periode vóór de invoering, in 1811, van de Franse wetboeken (Strafwetboek en Wetboek van Strafvordering), de twee overige zaken in de periode daarna. Voor West-Vlaanderen telden we voor de Franse Tijd (floréal jaar IV-maart 1815) 14 zedenzaken (12 wegens verkrachting of poging tot verkrachting) en 2 wegens aanslagen op de eerbaarheid). In 5 van de 14 gevallen waren minderjarigen het slachtoffer.

Tijdens de periode van het Verenigd Koninkrijk telden we aan de hand van het Oost-Vlaams repertorium 73 zaken van seksueel geweld. In minstens twee gevallen waren minderjarigen betrokken.⁶⁷ Voor West-Vlaanderen lag dit cijfer voor dezelfde periode op 41 zedenzaken; in 13 dossiers waren minderjarigen betrokken.⁶⁸ Na 1830 namen de aantallen seksuele delicten sterk toe. Tientallen seksuele delinquenten werden door de Hoven van Assisen berecht wegens feiten die met criminele straffen werden bestraft: gevallen van aanranding van de eerbaarheid met geweld (en vanaf 1847 ook deze zonder geweld⁶⁹), incestgevallen of andere seksuele handelingen met kinderen. We beperkten ons tot een telling voor West-Vlaanderen voor de periode 1830 tot 1865, dit wil zeggen enkele jaren vóór de invoering van het Belgisch Strafwetboek. In die periode werden voor het Hof 121 zedenprocessen gehouden (98 wegens verkrachting, 23 wegens aanslagen op de eerbaarheid), op een totaal van ongeveer 1842 zaken (d.i. 6,6%). In minstens 76 zaken (d.w.z. 63% van het totaal aantal zedenzaken) waren minderjarigen betrokken.⁷⁰ In drie van de 23 gevallen van aanslagen op de eerbaarheid die het West-Vlaams assisenhof te beoordelen kreeg was de dader een onderwijzer. Daarnaast stonden vooral laaggeschoolden terecht: een scheepstrekker, een knecht, drie dagloners, twee koewachters, enz.

Volgens de officiële statistieken uit de periode 1851-1867, d.w.z. enkele jaren na de toepassing van de wet van 1846 tot de invoering van het Belgisch Straf-

---

⁶⁷. Het betrof twee gevallen van "*séductions d'une fille mineure*" (1822 en 1824): HAOVL, dossiers nrs. 3548 (arrest van 15 maart 1822) en 3758 (arrest van 20 oktober 1824).

⁶⁸. Ter vergelijking: volgens de eerste Belgische officiële statistieken waren eind 1833 in de straffuizen van Gent, Vilvoorde en Sint-Bernards (Hemiksem) in totaal 50 personen opgesloten die wegens zedenfeiten tot criminele straffen waren veroordeeld (op een totaal van ca. 4000 gedetineerden). Zeven onder hen waren veroordeeld voor feiten met kinderen jonger dan 15 jaar (*Documens statistiques, recueillis et publiés par le Ministère de l'Intérieur du Royaume de Belgique. 3e publication officielle*, Brussel, C.J. De Mat, 1836, p. 80, 86 en 92). De *Exposé de la situation du Royaume (1841-1850)*, p. 348 geeft enkel cijfers over het aantal beschuldigten voor zedenfeiten die met criminele straffen worden beteugeld. In de periode 1832-1849 werden in totaal 328 personen naar de Belgische Hoven van Assisen verwezen, waarvan 120 naar de hoven van Oost- en West-Vlaanderen (d.i. 37%).

⁶⁹. Zie ook "tabel 1" in bijlage.

⁷⁰. Ter vergelijking: voor dezelfde periode waren bij de zedenzaken die door het Hof van Assisen van Oost-Vlaanderen behandeld werden iets meer dan 50% minderjarigen het slachtoffer.

wetboek, werden 108 personen door de Belgische Hoven van Assisen veroordeeld wegens verkrachting en aanslagen op de eerbaarheid met geweld op kinderen jonger dan 15 jaar; 51 onder hen werden veroordeeld omwille van "de bijzondere gezagsrelatie tot het slachtoffer" (onderwijzer, priester, ouder). Voor de zedenfeiten zonder geweld, gepleegd op kinderen jonger dan 14 jaar, werden voor dezelfde periode 60 personen veroordeeld, waarvan 28 "ayant autorité sur la victime".⁷¹

5. DE GEPUBLICEEERDE RECHTSPRAAK

Het is niet duidelijk of de Wet van 15 juni 1846, houdende wijziging van de art. 331-335 S.W. 1810, geleid heeft tot een toename van het aantal processen wegens zware zedenfeiten waarbij personen betrokken waren die een gezagsrelatie t.o.v. het slachtoffer hadden. Deze nieuwe wetgeving heeft de problematiek wel onder de aandacht gebracht. Eén van de eerste Belgische juridische persorganen die seksuele delinquentie onder de aandacht bracht, en meer in het bijzonder aandacht had voor de bestraffing van zedenfeiten t.a.v. minderjarigen, was *La Belgique judiciaire*. Het vakblad, van liberale inslag, gaf sinds de jaren '50 de tekst weer van verschillende gerechtelijke uitspraken in zedenzaken met kinderen en in zaken van openbare zedenschennis waar leden van broedercongregaties betrokken waren. Het betrof broeders met een onderwijsopdracht of broeders die toezicht uitoefenden in slaap- en studiezalen van colleges. Aangezien het Openbaar Ministerie niet steeds voldoende bewijzen kon leveren voor aanranding op de eerbaarheid, werden een aantal broeders door de correctionele rechtbanken wegens openbare zedenschennis veroordeeld (art. 330 S.W. 1810) (F. Ost & M. van De Kerchove, 1981; M. van De Kerchove, 1987, 217).⁷² De redactie van vooraanstaand juridisch tijdschrift zal bij de keuze van de te publiceren rechtspraak hoogst waarschijnlijk 'selectief' te werk zijn gegaan. De politieke dimensie van deze problematiek wordt hier echter buiten beschouwing gelaten (cf. A. Erba, 1967; P. Lefèvre, 1996). Minstens even belangrijk is de vaststelling dat in de juridische pers van het derde kwart van vorige eeuw aan seksueel misbruik aandacht werd besteed en vooral dat gewezen werd op de moeilijke bewijslast bij gevallen van aanranding op de eerbaarheid van kinderen. Merken we verder op dat met name dank zij de gepubliceerde rechtspraak details over aard en bestraffing van seksuele delinquentie in België voor het eerst bekend raakten. Het gerechtelijk nieuws in de dagbladpers was over gelijkaardige zaken doorgaans erg summier.

---

⁷¹. Zie "tabel 2" in bijlage.

⁷². Voor algemene achtergrond bij de evolutie van de notie "openbare zedenschennis".

Er was bv. de zaak van de 41-jarige J.B.D.B., beter bekend als broeder Raphaël, van de broeders van de Barmartigheid van Onze-Lieve-Vrouw. De religieus pleegde in 1857 en 1858 verschillende aanslagen op de eerbaarheid van jongens, jonger dan 16 jaar, aan wie hij godsdienstles gaf of die hij verzorgde tijdens hun verblijf in de infirmerie van de gevangenis van Aalst. De raadkamer verwees de zaak naar de correctionele rechtbank van Dendermonde die op 15 juni 1859 de beklaagde op grond van art. 330 S.W. 1810 veroordeelde tot één jaar gevangenisstraf.⁷³ Twee jaar later berichtte *La Belgique judiciaire* over de zaak van de 48-jarige H.J.P.S., beter bekend als broeder Alphonse (broeder van Liefde) en voormalig directeur van het Instituut voor Doofstommen te Gent, die door het Hof van Assisen van Oost-Vlaanderen bij verstek tot levenslange dwangarbeid veroordeeld werd wegens tientallen aanslagen op de eerbaarheid van doofstommen.⁷⁴ De zaak kwam aan het licht naar aanleiding van een onderzoek naar financieel gesjoemel waarvan de broeder eveneens werd verdacht. Na de rechtszaak tegen broeder Alphonse ontnam het armenbestuur van Gent de broeders van Liefde het gebruiksrecht van de gebouwen van het Instituut voor Doofstommen.

Op 24 september 1864 werd de 53-jarige F.D.P., beter bekend als broeder Bernard (broeder van Liefde), toezichter in het Gents weeshuis ("*dit des Kuldere*"), tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens (openbare) schennis van de zeden:

"Spécialement, les outrages à la pudeur commis de nuit, par un religieux, dans un dortoir d'orphelinat, sur des enfants confiés à sa surveillance et ayant d'ailleurs atteint l'âge où ces faits cessent d'être punis de peines criminelles comme attentats aux mœurs, revêtent un caractère suffisant de publicité pour tomber sous le coup de l'art. 330 du code pénal, si le dortoir où ils ont été commis était éclairé par le gaz, que les faits contraires à la pudeur pouvaient être vus par un grand nombre d'élèves couchant au nombre de 60 dans le même dortoir, et qu'en réalité ils ont été aperçus par plusieurs élèves".⁷⁵

Broeder Bernard werd op verdenking van het plegen van aanslagen op de eerbaarheid in Oostende aangehouden, hoogst waarschijnlijk op het ogenblik

---

⁷³ B.J., 1859, kol. 870-871. Ter vergelijking: B.J., 1861, kol. 928 (veroordeling tot een jaar gevangenisstraf, bij vonnis van de correctionele rechtbank van Dendermonde van 8 juli 1863, van C.L.I. benedictijn van het klooster te Affligem).

⁷⁴ B.J., 1861, kol. 862-863. Zie verder p. 19-20.

⁷⁵ B.J., 1864, kol. 1401-1404 (citaat uit kol. 1401). In dezelfde zin oordeelde het Hof van Beroep te Gent in zijn arrest van 10 augustus 1880 in de zaak van ene broeder Vermondus (B.J., 1880, kol. 1040). De archiefstukken betreffende deze zaak zijn jammer genoeg verloren gegaan.

dat hij naar Engeland wilde vluchten. Aangezien er geen sprake was van geweldpleging en bij gebrek aan slachtoffers jonger dan 14 jaar moest de oorspronkelijke aanklacht worden ingetrokken. Ook in deze zaak moest het Openbaar Ministerie kunnen aantonen dat de zedenfeiten van de broeder onder toepassing van het art. 330 S.W. 1810 vielen. De raadkamer kwalificeerde de feiten als openbare zedenschennis omdat de slaapkamers 's nachts verlicht waren en omdat een groot aantal wezen op het ogenblik van de feiten aanwezig was en de 'weezinwekkende feiten' kon gezien hebben. Tijdens het verhoor van de getuigen kwam aan het licht dat de slachtoffers zich tegenover de dader niet durfden te verzetten: "*l'une de crainte de se mettre mal avec le frère, l'autre par l'espoir d'obtenir plus aisément, comme le frère le promettait, un remplaçant pour satisfaire à la milice*". Verschillende kinderen getuigden dat de broeder hen onderrichtte over zaken "*qui ne se nomment point entre honnêtes gens*". Na het proces tegen broeder Bernard bedankte het Gents armenbestuur de broeders van Liefde voor hun diensten en kwam er een leek aan het hoofd van het weeshuis.⁷⁶

In 1869 publiceerde het juridisch vakblad het vonnis van de correctionele rechtbank van Marche in de zaak van pastoor F.D. van Aye die ervan beschuldigd werd zijn functie als parochieherder te hebben misbruikt om in totaal 16 aanslagen op de eerbaarheid te plegen, zonder geweld, noch bedreigingen, op de personen van zeven meisjes jonger dan 11 jaar en op de persoon van nog eens zeven tussen 11 en 14 jaar, aan wie hij godsdienstles gaf. Uit de getuigenverhoren tijdens de zitting bleek:

"qu'en diverses occasions et en divers lieux, souvent même à l'église, toujours hors de tous regards, le prévenu, ordinairement en s'enquérant de l'âge des enfants et de leurs progrès en catéchisme, levait insensiblement leurs jupes et leur frappait doucement ou leur caressait complaisamment, de la main, le derrière mis à nu".

De raadkamer 'correctionaliseerde' de zaak omdat ze van oordeel was "*que ces entreprises sur ces enfants se sont toujours contenues dans certaines limites*". De rechtbank kon slechts in beperkte mate rekening houden met de 'getuigenissen' van de jonge kinderen:

---

⁷⁶. Misbruiken leidden wel meer tot de laïcisering van instellingen. Hier kan bv. verwezen worden naar het ontslag, door de liberale minister van Justitie Jules Bara, van de Broeders van Barmhartigheid (*frères de la Miséricorde*) uit de strafgevangenis voor jonge delinquenten van Saint-Hubert in 1878 ingevolge enkele schandalen en een onderzoek over misbruiken in de instelling (K.B. van 27 oktober 1878, houdende de reorganisatie van het *maison pénitentiaire et de réforme* van Saint-Hubert). Zie verder *Vaticana Leo XIII. Staatssecretariaat*, 1878, I, p. 274-275 (te raadplegen op het KADOC Leuven) en M.S. Dupont-Bouchat, 1996, p. 181-182.

“vu leur âge et à défaut de prestation de serment, leurs déclarations ne constituent que de simples renseignements, elles n’en forment pas moins un élément légal de décision”.

Pastoor F.D. werd veroordeeld tot zeven maal drie maand en tot negen maal acht dagen gevangenisstraf, nl. voor respectievelijk de zeven aanslagen op de eerbaarheid van de meisjes jonger dan 11 jaar en voor de negen misdrijven ten aanzien van de slachtoffers ouder dan elf. De rechtbank hield kennelijk rekening met de ‘delicate leeftijd’ van de jonge adolescenten:

“il est constaté que plusieurs des jeunes filles sur lesquelles ils exerçait ses attouchements en étaient blessées dans leurs sentiments instinctifs de pudeur.. et en se permettant sur elles des caresses que leur âge ne pouvait plus autoriser et qui n’étaient en réalité que des actes de luxure, il altérerait les mœurs de ces enfants, sinon en les initiant à l’idée du vice, du moins en faussant chez elles les sentiments naturels d’honnêteté et de retenue, et, qu’à ce point de vue, le caractère dont il est revêtu accroissait le danger”.⁷⁷

Ook broeder Edmond van het klooster van de broeders van de Goede Werken te Ronse kwam er in 1881 met een relatief lichte gevangenisstraf van af. Hij had de gewoonte om ‘s nachts de individuele slaapvertrekken van de jonge collegegangers te betreden:

“(et) c’est ainsi notamment, qu’à l’occasion d’un des faits de la poursuite, l’élève D. a parfaitement vu le prévenu, sortant de son alcôve entre 10 et 11 heures de la nuit, la soutane sur le dos, et entrant ainsi dans l’alcôve de J., où il est demeuré environ dix minutes... que le prévenu avait l’habitude d’avoir avec D. des entretiens orduriers... De même, les autres étaient exposés à devenir éventuellement les témoins de semblables visites, sans qu’ils eussent pu conserver le moindre doute sur la nature des actes que, à pareille heure et dans un pareil costume, le prévenu allait commettre”.

De correctionele rechtbank van Oudenaarde veroordeelde broeder Edmond tot twee maal drie maanden gevangenisstraf wegens “de schending van de openbare zeden” (art. 385 S.W.). De straf werd door het Hof van Beroep verzwaaard tot drie maal acht maanden, tot een boete van drie maal vijftig frank en tot de gerechtskosten.⁷⁸

---

⁷⁷. B.J., 1869, kol. 1278-1280.

⁷⁸. B.J., 1881, kol. 960 en 1119-1120 (vonnis van de correctionele rechtbank van Oudenaarde van 11 juni en arrest van het Hof van Beroep te Gent van 27 juli) en *Vaticana Leo XIII. Staatssecretariaat*, 1881, II, p. 192-194 en 197-203 (te raadplegen op het KADOC Leuven). Zie ook

6. VEROORDEELDE OOST- EN WEST-VLAAMSE PEDOFIELE ONDERWIJZERS

In het tweede en het derde kwart van vorige eeuw kwamen het grootst aantal veroordelingen van onderwijzend personeel wegens zware zedenfeiten met kinderen voor, althans voor de twee onderzochte provincies. Voor de 19de eeuw werden voor Oost- en West-Vlaanderen 14 onderwijzers (of personen die een gezagsrelatie met leerlingen hadden) door de Hoven van Assisen veroordeeld, 10 in Oost-Vlaanderen en 4 in West-Vlaanderen. Twee veroordelingen deden zich voor in de periode vóór de wet van 1846⁷⁹, negen tijdens de periode 1846-1867 (Belgisch Strafwetboek)⁸⁰, de drie laatste tijdens de periode 1867-1895.⁸¹ Dat de veroordeling van onderwijzend personeel, wegens zedenfeiten met kinderen, niet beperkt bleef tot de twee Vlaamse provincies bewijst dat enkele korte onderzoeken buiten de onderzochte regio vrij snel verschillende andere gevallen opleverde.⁸² Verder comparatief onderzoek met andere provincies behoort bijgevolg tot de mogelijkheden.

---

het arrest van het Hof van Beroep van 17 juli 1872 (B.J., 1872, kol. 1505-1507) in de zaak van de broeders van de Goede Werken en uitgever Williams van *La Renaissance*. Het blad had nl. een reeks 'lasterlijke' artikelen gepubliceerd naar aanleiding van de vervolging van ene broeder Guido, lid van de broedercongregatie, wegens diverse aanrandingen van de eerbaarheid in de onderwijsinstelling *Saint-Joseph* in Schaarbeek.

⁷⁹. De verwijzing naar de strafdossiers wordt vanaf nu als volgt weergegeven "afkorting provincienaam/dossiernummer/ woonplaats van verdacht/jaar van veroordeling. Hier: dossiers "HAWVL 2049 Boezinge 1839" en "HAOVL 5116 Ronse 1844".

⁸⁰. Dossiers "HAOVL 5482 Munte 1853", "HAOVL 5664 Wannegem-lede 1858", "HAOVL 5694 Herzelde 1859", "HAOVL 5738 Wetteren 1859", "HAOVL 5779 Belsele 1860", "HAWVL 3217 Oostkerke 1860", "HAOVL 5783 Zevegem 1860", "HAOVL 5799 Gent 1861" en "HAWVL 3313 Gistel 1864".

⁸¹. Dossiers "HAOVL 5965 Sinaai 1869", "HAWVL 63 Wielsbeke 1889" en "HAOVL 7415 Wetteren 1891".

⁸². Zie bv.: B.J., 1843, kol. 502, 793, 924 en vooral kol. 1281 (arrest van het Hof van Assisen van de provincie Brabant van 6 augustus 1843) en Algemeen Rijksarchief, *Archief van het Hof van Assisen van de provincie Brabant*, derde reeks, nr. 788 (dossier nr. 592), i.v.m. de vrijspraak van onderwijzer P.J.B. uit Genval, beschuldigd van aanranding op de eerbaarheid met geweld op vijf meisjes, jonger dan 15 jaar). Voor de provincie Limburg kan bv. verwezen worden naar RAB, *Archief van het Hof van Assisen van de provincie Limburg*, nr. 18 (dossier nr. 529 uit 1848 lastens de 51-jarige onderwijzer P.P. uit Veldwezelt, veroordeeld tot vijf jaar dwangarbeid wegens aanslagen op de eerbaarheid met geweld op een 14 jaar oud meisje). Wij onderzochten verder, bij wijze van steekproef, het arrestboek van het Hof van Assisen van Antwerpen voor de periode 1864-1870. Wij vonden zes veroordelingen wegens aanranding van de eerbaarheid van kinderen (arresten van 2 februari, 2 en 4 mei 1864, 5 mei 1866, 21 februari en 22 oktober 1867). In haar arrest van 4 mei 1864 veroordeelde het hof bij verstek de ex-gemeentewerker van Meer tot vijf jaar dwangarbeid wegens diverse aanrandingen op de eerbaarheid van meisjes, jonger dan 14 jaar, aan wie hij les gaf

De relatieve daling van het aantal 'zware zedenzaken' met kinderen in de periode na de invoering van het Belgisch Strafwetboek⁸³ houdt uiteraard verband met de correctionalisering, d.w.z. de verwijzing naar de correctionele rechtbanken, van een deel van die zaken. Voor Oost-Vlaanderen kon het percentage gecorrectionaliseerde zedemisdrijven (waarin de daders onderwijzers waren en de slachtoffers minderjarig) niet nagegaan worden omdat geen archieven van de drie correctionele rechtbanken (Gent, Oudenaarde en Dendermonde) voor de 19de eeuw bewaard zijn gebleven. Voor het gerechtelijk arrondissement Brugge hebben wij de oefening gedaan voor de periode 1867-1878 (12 jaar). In die periode behandelde de correctionele rechtbank van Brugge 92 zedenzaken (84 aanslagen op de eerbaarheid, 8 verkrachtingen). In twee gevallen van aanranding van de eerbaarheid was onderwijzend personeel betrokken. Op 19 september 1867 werd A.M. of broeder Ambrosius, 30-jarige onderwijzer in een Oostends weeshuis, veroordeeld tot 18 maanden gevangenisstraf wegens ontucht met drie leerlingen van hetzelfde geslacht en jonger dan 14 jaar. E.V.B., gemeenteonderwijzer in Wingene, kreeg op 24 augustus 1872 van de Brugse strafrechter tien jaar wegens in totaal acht aanslagen op de eerbaarheid van drie leerlingen, eveneens jongens jonger dan 14 jaar.

Voor de 'diepte' analyse van de veertien voornoemde assisenzaken hebben wij vooraf een gedetailleerde 'model'-vragenlijst opgesteld. In een eerste deel werden alle elementen verwerkt die van belang zijn voor de *identificatie van de dader* (naam, voornaam, geboorteplaats en -datum, woonplaats, leeftijd, burgerlijke stand, aantal kinderen (wettige en onwettige), vermogen, strafblad e.d.).

In tweede instantie was het de bedoeling alle aspecten van het opsporingsonderzoek, van het gerechtelijke vooronderzoek, van de inbeschuldigingstelling, van de gerechtelijke procedure en van de gerechtelijke uitspraak in kaart te brengen. In verband met het opsporingsonderzoek bv. werd de datum van de klacht genoteerd, wie van de feiten aangifte deed, wie de klacht ontving, de datum van het aanvankelijk proces-verbaal, de hoedanigheid van de verbaliserende overheid, de oorspronkelijke vordering van het Openbaar Ministerie, enz. In verband met het gerechtelijk onderzoek werden genoteerd: het gerecht-

---

(RAB, *Archief van de Rechtbank van Eerste aanleg te Antwerpen*, nr. 390). Voor Wallonië konden wij de verhandeling inkijken van Pousseur (C. Pousseur, 1993). Zij bestudeerde 124 gevallen van seksueel geweld die door de Criminele Rechtbank en van het departement van Jemappes, en nadien door het Hof van Assisen van de provincie Henegouwen werden behandeld in de periode vóór 1866. In acht gerechtszaken (6,5%) waren onderwijzers betrokken. Vooral het moment van deze gerechtszaken is belangrijk (1804, 1850, 1859 (3 zaken), 1860, 1866 (2 zaken)). Net zoals dit bij andere provincies het geval was, deden de meeste gevallen zich voor in de periode van de strengere toepassing van de strafwet, nl. tussen 1849 en 1867.

⁸³. Zie bv. tabel 3 in bijlage.

telijk arrondissement, de naam van de onderzoeksrechter, de begin- en einddata van het onderzoek (bevelschrift raadkamer; datum van het verslag van de onderzoeksrechter voor de raadkamer), voor zover bekend, en verder het aantal verrichte plaatsbezoeken en getuigenverhoren, informatie over in beslag genomen overtuigingsstukken of over een eventueel bevolen onderzoek door een (medisch) deskundige, de identificatie van de getuigen en een summiere synthese van de getuigenissen (zowel van de getuigen 'ten laste' als van deze 'ten ontlaste'). Indien een benadeelde partij zich burgerlijke partij stelde of indien in het verslag van de onderzoeksrechter feiten naar voren kwamen die afweken van de vaststellingen van de verbalisant, dan werden ook deze gegevens genoteerd. De datum van de beslissing van de raadkamer (verwijzing naar de bevoegde rechter, buitenvervolginstelling, verzending van de stukken aan de procureur-generaal) werd als belangrijke fase in de procedure geakteerd.

Daarna volgden de gegevens betreffende de inbeschuldigingstelling: de datum van de beschuldigingsakte en de precieze omschrijving van de aantijgingen (o.m. de toegepaste wetsartikelen, de datum, de plaats, de aard en de duur van de gepleegde feiten; het aantal, de leeftijd en het geslacht van de slachtoffers). De analyse werd afgerond met enkele gegevens betreffende de strafprocedure en de terechtzitting: de datum van verwijzing door de Kamer van Inbeschuldigingstelling, de data van de eerste en laatste terechtzitting, alsook het aantal terechtzittingen en eventuele bijzonderheden die met de zittingen verband hielden (de bewijsvoering, wraken van getuigen, e.d.), de datum van het arrest van het Hof van Assisen en de bepaling van de strafmaat. Het onderzoek van de strafuitvoering (bv. aan de hand van gevangenisarchieven) werd buiten beschouwing gelaten.

De veertien dossiers werden systematisch doorgenomen vanaf de klacht, over de verslagen van de verhoren tot het arrest. Het spreekt voor zich dat wij binnen het korte bestek van deze bijdrage onmogelijk aan alle voornoemde aspecten evenveel aandacht kunnen besteden. We beperken ons bijgevolg tot de meest relevante vraagstellingen. De volgende thema's worden hierna behandeld: de aard van het seksueel misdrijf en de omstandigheden waarin deze plaatsvond, het profiel van de dader en van de slachtoffers, de analyse van de getuigenissen met bijzondere aandacht voor de perceptie en de psychologische gevolgen van het misdrijf voor de slachtoffers en hun directe omgeving, en tenslotte, de opgelegde straf.

6.1. Het misdrijf

Het misdrijf wordt in verschillende bescheiden omschreven: in het oorspronkelijk proces-verbaal, in het verslag van de onderzoeksrechter voor de raadkamer, in de akte van beschuldiging, in de akte van verwijzing, opgesteld

door de Kamer van Inbeschuldigingstelling, en tenslotte in de uiteindelijke gerechtelijke uitspraak, in het arrest. De omschrijving van het misdrijf in de akte van beschuldiging week meer dan eens af van het oorspronkelijk procesverbaal of van de analyse die de onderzoeksrechter in zijn verslag voor de raadkamer maakte, zowel wat het aantal slachtoffers als wat het al dan niet gebruik van geweld betreft. De oorspronkelijke klacht in de zaak van onderwijzer L.V. uit Boezinge (gerechtelijk arrondissement Ieper, 1839) luidde "*aanslag op de eerbaarheid met geweld op 2 meisjes jonger dan 15 jaar*". Volgens de onderzoeksrechter was er sprake van (pogingen tot) verkrachting op meisjes van 11, 12 en 14 jaar. Het Openbaar Ministerie vorderde een passende straf wegens aanslagen op de eerbaarheid met geweld op minstens 11 kinderen.

In de zaak van F.D. (Wetteren, 1859) werd de onderwijzer aanvankelijk verdacht van verkrachting van 7 meisjes jonger dan 14 jaar. Tijdens het gerechtelijk onderzoek, en vooral na de uitvoering van de medische expertise, werd deze these verlaten en luidde de aanklacht "*aanslagen op de eerbaarheid zonder geweld*". Uit het onderzoek van de 14 processen tegen pedofiele onderwijzers blijkt dat de aanklacht tegen 8 onder hen luidde "*aanslag op de eerbaarheid zonder geweld*", tegen 6 "*aanslag op de eerbaarheid met geweld*" en/of "*verkrachting of poging tot verkrachting*". In vier zaken waren jongens betrokken, in de overige tien zaken meisjes (de minderjarige meisjes vormden dus de grootste risicogroep). De ten laste gelegde feiten waren zelfs volgens de huidige normen ernstig, niet alleen wegens de *aard* van de seksuele handelingen (verregaande en soms pijnlijke handtastelijkheden, verkrachting, masturbatie, valse coïtus) maar ook en vooral wegens de *duur* en de *frequentie* van deze handelingen, wegens het *aantal* en de *jonge leeftijd* van de slachtoffers en wegens de *context* waarin deze feiten plaatsvonden (gezagsrelatie, dreiging met geweld, enz.) (K. Velle, 1997). De feiten konden overal plaats vinden: in het klaslokaal (tijdens de les!), in de aanpalende vertrekken van het klaslokaal ("*op het vertrek*", in de keuken, op de zolder), in de moestuin van de school, in het "*achterhuis*", enz.

Onderwijzer S.B. uit Munte (1853) bv. stond terecht wegens het regelmatig "*opheffen van de rok van negen meisjes jonger dan 13 jaar, het kletsen op hun billen en het betasten van hun schaamdelen*". De kinderen werden ertoe verplicht hun handen in zijn broek te steken en "*op zijn lid te wrijven*". In enkele gevallen ejaculeerde de onderwijzer op zijn slachtoffers. Onderwijzer E.S. uit Herzele (1859) lokte twee jaar lang zijn slachtoffers (meisjes jonger dan 14 jaar) met een smoes naar de zolder van het schoolgebouw waar hij hun geslachtsdelen betastte. Gelijkaardige feiten werden gepleegd door de Wetterse onderwijzer F.D., drie jaar lang. Gemeenteonderwijzer E.V.P. uit Belsele pleegde gedurende zes jaar (1855-1860) aanslagen op de eerbaarheid op de ganse schoolbevolking en tijdens de lesuren, bij voorkeur tussen 15 en 16u, toen de oudere meisjes naar de naai- en breiklas waren vertrokken. Hij liet de jonge meisjes hun hand in zijn broek steken onder het voorwensel dat zij naar zijn snuifdoos moesten

zoeken maar *"hy deed ze in de plaats aan zijn lid voelen"*. Verder beval hij de kinderen elkaars schaamdelen te betasten. Uit het opsporingsonderzoek in de zaak van R.D. (Oostkerke, 1860) bleek dat de kinderen *"hem moesten aanraken in aanwezigheid van medeleerlingen"* en ertoe verplicht werden *"met zijn lid te spelen"*. Onderwijzer P.T.D. uit Gistel (1864) voerde vijf jaar lang handtastelijkheden uit op jongens tijdens de catecheseles. Uit de beschuldigingsakte van 26 juli 1864 valt op te maken dat de onderwijzer *"meestal tijdens de lessen een leerling bij zich riep; hij stak de hand van het kind in zijn broek en deed hem aan zijne mannelijkheid wrijven tot dat er zijn natuurvocht uitkwam"*. De masturbatie gebeurde meestal onder de banken *"maar het werd door alle kinderen gezien"*, aldus de aanklacht. De onderwijzer dreigde niet met geweld maar met het uitdelen van straffen. Twee kinderen heeft hij *"aan zijne mannelijkheid doen zuigen tot zijn natuurvocht eruit kwam"*. Geen enkel kind durfde iets te zeggen.

Sommige onderwijzers zochten voor hun verwerpelijke handelingen de intimiteit op. S.V.P., 12 jaar, getuigde in 1869 dat de gemeenteonderwijzer van Sinaai (1869) anderhalf jaar lang bijna *dagelijks* met haar alleen in het klaslokaal nableef. Nadat de deur op slot werd gedaan liet hij haar rok opheffen en stak zijn hand in haar *"pisgat"*; *"Zy moest op zyn schoot gaan zitten en hy wreef met zijn lid tegen myn buik"*. Vele ouders lieten het *"slobbegat"* van de kinderen dichtnaaien of trokken hun kinderen van school weg. De opgezochte 'intimiteit' was relatief wanneer men bedenkt dat de feiten soms in het klaslokaal werden gepleegd terwijl de medeleerlingen het gebeuren van achter de vensters gade sloegen (bv. Belsele (1860)).

De aanrandingen van jongens waren doorgaans zeer ernstig. De voortvluchtige Wetterse onderwijzer L.D. pleegde jarenlang (1885-1890) seksuele handelingen met jongens van 8 tot 14 jaar.⁸⁴ C.D.W. (11 jaar) getuigde: *"hij mooschte zodanig met mijn lootje dat ik drie dagen ziek ben geweest"*; L.P. (11 jaar): *"hij wilde ons zijn lote doen vastnemen en D. en V hebben zelfs eens aan zijn lote moeten zuigen"*. Volgens J.V.D.B. (12 jaar, schrijnwerkersgast) ejaculeerde de onderwijzer verschillende malen in zijn gezicht. De feiten grepen plaats tijdens de les. De aanwezige jongens beval hij zich om te draaien zoniet zou hij hen met een stok slaan. Verschillende kinderen kloegen erover dat de onderwijzer hen regelmatig sloeg en bedreigde of hen verplichtte na te blijven. C.V., 11 jaar bijvoorbeeld, onderging minstens twintig aanrandingen op de eerbaarheid en moest *"veel touchen en piensen"* incasseren opdat hij zou zwijgen.

De feiten die bij het onderzoek van de zaak van H.J.P.S. (1861) aan het licht kwamen tarten elke verbeelding. Uit het erg grondig gevoerd gerechtelijk onderzoek blijkt dat de beklaagde, in het 'actieve leven' broeder van Liefde

---

⁸⁴ L.D. werd in 1891 bij verstek veroordeeld tot 15 jaar opsluiting. Zijn broer, eveneens onderwijzer, kreeg in 1859 10 jaar dwangarbeid.

(frère Alphonse) en directeur van het Instituut voor Doofstommen in Gent, gedurende minstens tien jaar meer dan honderd aanslagen op de eerbaarheid pleegde op tientallen jongens van 10 tot 19 jaar. Hij liet tijdens de feiten herhaaldelijk zijn gezag als geestelijke, als onderwijzer (opvoeder) en als 'biechtvader' gelden. J.K., op het ogenblik van de feiten 15 jaar, getuigde:

"hy heeft, als ik myne biechte ging vertellen, myne broek opgedaen, mynen pisser uitgehaeld, hem vastgepakt, aen geduwe en ermede gespeelt, en my teeken geda(z)en dat hy daermede zyn contentement had gelyke Eva met Adam gehad had".

Op de vraag van de onderzoeksrechter of hij geen weerstand bood antwoordde het slachtoffer "*Ja, ik was daer niet van te vrede, maer hy toonde my dat hy meester was, en dat ik moest blyven staen*". Aan J.B., op het ogenblik van het verhoor 24 jaar en glasgraveerder, vroeg de broeder hem te vertellen over "*de slechte vrouwen uit den kroeg*" en om "*op een waterpot te zitten*". De getuigenis van H.C., 20 jaar, was zo mogelijk nog pakkender. De broeder liet het kind ontkleden:

"Hy duwde er aen en trok er aen en heeft er nog met een pennemes willen insteken. Hy heeft my in zyne eetkamer doen komen, en op eenen waterpot doen zitten, en aen mynen pisser geduwen... ik was toen 13 jaar... eens, als ik op zyne kamer te biecht ging, deed hy my plat op den buik liggen met myne broek af, en hy piste op mijn achterste... en hy leerde my de onkuisheid van Adam en Eva".

De broeder voelde zich daarenboven geroepen seksuele opvoeding te geven. Via een tolk verklaarde een doofstomme jongen aan de onderzoeksrechter:

"hy heeft my gezegd dat de meiskens eenen pisser hadden die open was en dat het was voor het mannevolk by het vrouwvolk te slaepen, en by elkander te komen".⁸⁵

Op de vraag van de onderzoeksrechter of hij aan de handtastelijkheden van de broeder geen weerstand kon bieden antwoordde H.C.:

"ik was benauwd dat hy kwaad zoude geweest hebben, om dat hy dikwils sloeg met leere koorden en dat het zoo zeer deed".

Uit de tientallen getuigenverslagen in deze zaak blijkt de openhartigheid en de uiterste precisie waarmee de doofstomme jongens de feiten weergaven. De feiten werden meestal gepleegd in de spreekkamer van de broeder of in de keuken, steeds achter gesloten deuren en verschillende malen per dag.

---

⁸⁵ HAOVL 5799 Gent 1861, document nr. 152.

C.W., die tien jaar in het gesticht verbleef, gaf toe dat hij tientallen maal dezelfde handelingen moest ondergaan en

“Hy wees my binst dat hy dat deed, dat hy daertoe de magt van den Paus, den Bisshop en den Kanonyk de Waele gekregen had, en dat ik eene wees gegroet moest lezen”.

Het slachtoffer werd ook ‘s nachts gewekt, soms tot 15 maal toe:

“Hy heeft my dikwils des nachts doen opstaen, my doen kleeden en in de keu(k)en gaen. Hy deed my daer op eene stoel zetten, en vroeg my of mynen pisser dik was. Ik antwoordde ja, en hy deed myne broek open, pakte mynen pisser vast, duwde eraan en wees my dat hy zoo hart en hit was. Hy deed my blyven zitten, tot dat hy zocht was, en heeft my nog gewezen of ik eenen doek wilde nat gemaekt hebben, om er op te leggen, en ik heb hem gewezen van neen. Hy wees my dat hy alzoo voor mynen ziel zorgde”.⁸⁶

De motieven voor de aanslagen op de eerbaarheid waren in de zaken die wij onderzochten erg verschillend. In enkele gevallen lag voyeurisme of nieuwsgierigheid op seksueel vlak (A.-M. Sohn, 1989, 86) aan de grondslag van de feiten, in de meeste gevallen toont de aard en de frequentie van de gepleegde feiten echter op het afwijkend en dwangmatig karakter van de gedragingen.⁸⁷

Zoals hierboven reeds vermeld, tilde de strafwetgever erg zwaar aan seksuele handelingen met schoolkinderen wegens de gezagsrelatie die onderwijzers met hun leerlingen hadden. In verschillende dossiers kwamen ook nog andere bezwarende omstandigheden naar voren, zoals leugens en smoezen die de slachtoffers moesten misleiden. Voor Frankrijk signaleerde Anne-Marie Sohn dat in 10 procent van de zedenzaken met kinderen de daders hun slachtoffers lokten met geld, geschenken (fruit, suikergoed, e.d.) of hun na de feiten allerlei beloften deden (A.-M. Sohn, 1989, 90). In de zaken van de Vlaamse pedofiele onderwijzers was het niet anders. E.V. (Ronse, 1844) verkrachtte één van zijn slachtoffers na schooltijd in de kamer naast het klaslokaal, waarna hij haar “*een beeldeken gaf en haar verbood iets te vertellen*”. M.C., 11 jaar, kreeg na de feiten met onderwijzer S.B. uit Munte (1853) een

---

⁸⁶. HAOVL 5799 Gent 1861, document nr. 173.

⁸⁷. Voor de eerste criminologische en medische belangstelling in België voor o.m. de diepere psychologische en sociale oorzaak van seksuele delicten kan verwezen worden naar N. BILTRIS, *L'attentat à la pudeur et le viol*, in *R.D.P.*, 1925, dl. II, p. 1002-1046 en 1161-1199 en J. LEY, *De sexuele delicten*, in *Bulletin van het Bestuur der Gevangenen*, 1949, III, 3, p. 75-88. Deze laatste auteur wijdde een korte paragraaf aan pedofilie die volgens de auteur veel voorkwam en verband hield met de seniele aftakeling van de dader (p. 82).

appel. Dezelfde onderwijzer beloofde M.P.V.C., 10 jaar, een koek. L.V.G., 6 jaar, ontving na de betastingen door onderwijzer E.S. uit Herzele (1859) een glas bier en bloemen. De Gistelse onderwijzer P.T.D. (1864) betaalde zijn jongens "met een kluit of twee". J.D., 11 jaar, verklaarde dat de onderwijzer hem vijf jaar lang suikergoed beloofde maar dat hij daarvan nooit iets heeft gezien. Een ander voorbeeld houdt verband met de zaak van R.D.C. (Sinaai, 1869): de onderwijzer pleegde vijf maanden lang aanslagen op de eerbaarheid op R.V., 10 jaar, en beloofde hem vier frank zwijggeld en gaf hem "een beeldeken".

In de zaken tegen de onderwijzers van Zevergem (1860) en Sinaai (1869) kwam aan het licht dat de daders seksuele handelingen als een soort collectief 'spel' voorstelden: "bou-bou", "katje", "blinde koe".

In verband met het misdrijf zochten we tenslotte antwoorden op de volgende vragen: hoe en wanneer werden de feiten ontdekt? Op welke manier werd 'de stilte' doorbroken? Wie diende de klacht in? enz. In een aantal gevallen werd door de ouders van één van de slachtoffers formeel klacht ingediend bij de politiecommissaris (Ronse (1844), Gent (1861), Wielsbeke (1889)) of bij de burgemeester (Munte (1853), Herzele (1859)). In een aantal andere gevallen stelden de politiecommissaris, de rijkswachtcommandant of de burgemeester proces-verbaal op 'na hardnekkige geruchten' (Zevergem (1860), Gistel (1864)). In twee gevallen (Boezinge (1839), Wetteren (1891)) dienden ouders rechtstreeks bij de procureur des Konings klacht in over 'de slechte dingen' die de onderwijzer met hun kinderen deed. In twee gevallen werd de klacht ingediend bij middel van een anonieme brief gericht aan de politiecommissaris (Wielsbeke, 1889) en aan de procureur des Konings (Wetteren, 1891). Dit alles kan wijzen op een zekere mate van toegankelijkheid van het 'apparaat' of op zijn minst tot een grotere bereidheid om aangifte te doen.

Opvallend is ook de rol die de pastoor speelde bij het beïnvloeden van de slachtoffers en bij het verspreiden van geruchten en aantijgingen ten laste van de dorpsonderwijzer. De niet altijd even positieve rol van de parochieherder komt in verschillende dossiers duidelijk naar voren (vgl. A.-M. Sohn, 1989, 99).

In de assisenzaak tegen E.V. (Ronse, 1844) verklaarde de 45-jarige naaister R.V.D.K. aan de vrederechter, die in naam van de onderzoeksrechter te Oudenaarde belast was met het ondervragen van de getuigen, dat de biechtvader van haar dochter haar had verboden om nog langer bij de onderwijzer naar school te gaan. Ook in andere zaken zette de pastoor 'zijn communicanten' onder druk om belastende getuigenissen tegen de onderwijzer af te leggen (vgl. J.-C. Martin, 1996, 657). Tijdens het opsporingsonderzoek van de zaak L.V. (Boezinge, 1839) bv. bleek dat de landbouwersdochter P.V. (11 jaar) in het gedrag van de onderwijzer niets verdachts had opgemerkt, maar dat de pastoor ermee had gedreigd 'dat zij haar communie niet zou mogen doen indien zij L.V. niet beschuldigde'. Een ander meisje vertelde dat ze van haar oom een halve frank zou krijgen indien zij zou verklaren dat de onderwijzer aanslagen op haar eerbaarheid had gepleegd. Uit het verder onderzoek bleek

dat de pastoor van Boezinge geruchten de wereld instuurde om de leerkracht ertoe aan te zetten het dorp te verlaten: geruchten over bloedvlekken op de kleding van enkele meisjes, wat zou kunnen wijzen op pogingen tot verkrachting, geruchten ook over pogingen tot omkoping van getuigen, enz. Volgens de onderwijzer wenste de pastoor reeds lang een ander gemeentebestuur in Boezinge en had hij hem verzocht mee te werken aan de installatie van een nieuwe burgemeester. Kort na de weigering van L.V. werden geruchten over aanslagen op de eerbaarheid verspreid.

In de zaak van R.D.C. (Sinaai, 1869) stelde de burgemeester proces-verbaal op na een klacht van de kantonale inspecteur die was getipt door de pastoor. Tijdens het plaatsbezoek van de onderzoeksrechter was gebleken dat de pastoor reeds jarenlang de onderwijzer en zijn 'twistzieke' vader bij de parochianen verdacht had gemaakt. Hij drong er bij de ouders op aan hun kinderen 'eens nadrukkelijk te ondervragen' en raadde de onderwijzer meermaals aan om te verhuizen en te trouwen. Volgens de onderwijzer kocht de pastoor kinderen om "voor een beeldden" en lag hij aan de basis van de charivari die in september 1868 rond zijn huis plaatsvond.

6.2. De dader

Wat het profiel van de dader betreft, leken ons de volgende vaststellingen vermeldenswaardig. De meeste daders zijn ongehuwd – twee zijn gehuwd, over één onderwijzer beschikken we niet over verdere gegevens⁸⁸ – en wonen nog bij hun ouders in. De leerkrachten zijn doorgaans niet bemiddeld en hebben naast hun onderwijsopdracht nog een bijberoep (bv. als koster).⁸⁹ De grote meerderheid van de daders is woonachtig op het platteland (12 op 14). Een aantal onder hen stonden bekend om hun onberispelijk gedrag. Van S.B. (Munte, 1853) was bekend dat hij zeer godvruchtig was: "*hij nam altijd de meest zichtbare plaats in de kerk en las voortdurend en was voorzien van een paternoster*", aldus de verklaring van de kantonale inspecteur. Ook R.L., de dienstmeid van de pastoor, die een tijdlang met S.B. verkering had, legde gelijkaardige verklaringen af. Van onderwijzer L.V. uit Boezinge (1839) was algemeen geweten dat hij zijn dienstmeid zwanger had gemaakt en de burgemeester van Oostkerke wist in 1860 over de dorpsonderwijzer te vertellen dat zijn gedrag te wensen overliet ondanks zijn hoog onderwijsniveau ("*zelfs tot in het fransch...*").

---

⁸⁸. HAOVL 5664 Wannegem-Lede 1858.

⁸⁹. HAWVL 2049 Boezinge 1839, HAOVL 5664 Wannegem-Lede 1858, HAOVL 5965 Sinaai 1869, HAOVL 7415 Wetteren 1891.

Drie daders waren op het ogenblik van het gerechtelijk onderzoek voortvluchtig en werden bij verstek veroordeeld: broeder Alphonse (Gent, 1861) vluchtte naar Engeland, P.T.D. (Gistel, 1864) vluchtte naar Frankrijk en L.D. (Wetteren, 1891) week vermoedelijk uit naar Nederland.

Op de confrontatie van de daders met de vaak overweldigende bewijslast volgde doorgaans een ontkenning of woorden van verontschuldiging. E.V. (Ronse, 1844) gaf schoorvoetend toe dat hij zijn slachtoffers op zijn schoot had getrokken en onder hun rok handtastelijkheden had verricht: *“door deze aanraking voelde ik mij gans opgehitst en heb mijn natuur doen afkomen zonder met mijn mannelijk lid aan het lichaam van S. geraakt te hebben”*. Bij andere leerlingen bleven de feiten beperkt tot *“enkele klappen op hun billen uit vriendschap maar niets meer”*. Onderwijzer S.B. uit Munte (1853) ontkende alle aantijgingen formeel. Hij beweerde door de kinderen vals te zijn beschuldigd op het ogenblik dat hij kandidaat onderwijzer was: *“de scholieren werden opgestoot door de veldwachter en door andere jaloerse mensen die de meisjes hebben opgestoot ten voordele van de zwager van de veldwachter”*. Onderwijzer E.V.P. (Belsele, 1860) stuurde op 10 mei 1860, tijdens zijn gevangenschap, de procureur te Dendermonde een brief waarin hij zich verdedigde: *“de aanslagen op de eerbaarheid kunnen onmogelijk plaats grijpen in een klaslokaal van vier meter op vier waarin 30 tot 40 leerlingen dagelijks plaats nemen”*, luidde de redenering. In een tweede smeekbrief aan de procureur (*“met eene hartscheurende droefheid val ik voor uwe voeten en smeeke u om genade”*) betoogde de onderwijzer sinds zijn 17de zijn vader, eveneens onderwijzer, geholpen te hebben, nooit van welk onzedig feit ook beschuldigd te zijn geweest en *“recent nog een certificaat van goed gedrag van pastoor en gemeentebestuur”* te hebben ontvangen. De Zevegemse onderwijzer pleitte eveneens onschuldig: de moeder van E.C., 11 jaar, had het slachtoffer tegen hem opgezet. Ook hij was van oordeel dat enerzijds het klaslokaal te klein was voor verregaande handtastelijkheden, maar dat anderzijds de enge behuizing tot onvermijdelijke promiscuïteit aanleiding gaf (A.-M. Sohn, 1989, 76; J.C. Martin, 1996, 652). De onderwijzer van Oostkerke (1860) ontkende niet dat hij kinderen vastnam en in het bijzijn van andere scholieren op hun billen sloeg maar verklaarde hierbij *‘nooit slechte bedoelingen te hebben gehad’*. In elk geval greep geen enkele handeling *‘onder dwang’* plaats. De onderwijzer uit Wielsbeke (1889) ontkende eveneens elke aanslag op de eerbaarheid van jongens jonger dan 14 jaar maar vermoedde dat de leerlingen geruchten verspreidden uit wraak voor de straffen die hij soms uitdeelde.

F.D. (Wetteren, 1859) bekende aanslagen op de eerbaarheid op zes van zijn leerlingen maar ontkende *“dat hij zijne mannelijkheid of één van zijn vingers in de vrouwelijke delen van de kinderen zou hebben gestoken”*. Tijdens latere onderzoeingen gaf hij toe dat hij een lijst van slachtoffers opstelde maar *“dat hij toen zodanig ontsteld was dat hij niet wist wat hij deed”*. Broeder Alphonse (Gent, 1861) had nog vóór het gerechtelijk onderzoek van start ging het hazepad gekozen, maar vóór zijn vertrek had hij aan de bisschop toegegeven *“dat hy in*

het leeren van hunne biechte wat te verre gegaen was". Onderwijzer R.D.C. uit Sinaai (1869) ontkende aanvankelijk maar moest naderhand toegeven dat hij naar eigen zeggen 'een bijzondere voorkeur had' voor S.V.P., 12 jaar, omdat hij ervan overtuigd was dat zij "niet wist wat haar overkwam". Hij deed de handtastelijkheden "uit gewoonte" en geloofde niet "dat dit de gevolgen zouden zijn".

6.3. De slachtoffers

In de veertien arresten was er sprake van slechts enkele tientallen slachtoffers van zedenfeiten gepleegd door onderwijzers. Aan de hand van de honderden processen-verbaal van verhoren van getuigenissen komen we tot de bevinding dat de daders ongetwijfeld veel meer slachtoffers maakten. Niet alle getuigen die bezwarende verklaringen aflegden, kwamen immers in de akte van beschuldiging voor. S.B. (Munte, 1853) bv. werden aanrandingen op de eerbaarheid tegen 3 meisjes van 10 tot 13 jaar aangewreven. In werkelijkheid terroriseerde hij de gehele vrouwelijke schoolbevolking. In de zaak tegen E.S. (Herzele, 1859), was er tijdens het opsporingsonderzoek sprake van minstens zeven meisjes tussen 6 en 13 jaar, maar in de loop van het gerechtelijk onderzoek trokken verschillende getuigen hun eerder afgelegde verklaringen terug in. In de akte van beschuldiging was nog amper sprake van drie slachtoffers.

Bij de analyse van de verklaringen die de kinderen aflegden besteedden wij vooral aandacht aan de gehanteerde taal. Uit de openhartigheid en de accuraatheid waarmee sommige kinderen over de feiten getuigenissen aflegden, maken wij op dat zij de werkelijkheid precies inschatten en dat voor velen die getuigenis een bevrijding moet geweest zijn. In tegenstelling tot het onderzoek van A.-M. Sohn voor Frankrijk troffen wij weinig 'onwetendheid op seksueel vlak' aan (A.-M. Sohn, 1989, 78-79). Verhullend taalgebruik ('onkuisheden', 'slechte werken' e.d.) was eerder uitzondering dan regel. Bij het benoemen van de geslachtsdelen werden ten hoogste verschillende benamingen gebruikt. In de zaak tegen de onderwijzer uit Munte (1853) getuigde M.C., 11 jaar, dat de onderwijzer haar achterna zat, dat hij "op het vertrek ging zitten" en zijn "pissing" uit zijn broek nam. Het woord 'pissing' duikt trouwens geregeld op in de Oost-Vlaamse assisendossiers. Elders kwamen de termen "lootje", "fluitje", "stokken met een holleken in", "gat waar hij uit piest" voor. In de zaak van de onderwijzer van Munte verklaarde J.P., 13 jaar, dat de verdachte enkele keren naast haar op de bank kwam zitten en zijn hand onder haar rok stak terwijl hij "moorste met zijnen vinger in mijn pisgat".

In de zaak van de onderwijzer van Herzele (1859) ondervroeg de burgemeester de moeder van L.V.G. die haar beschreef hoe de onderwijzer haar op twee stoelen legde, haar kleren optrok, met zijn duimen haar "schandael" bewerkte en haar pas "loste op haar gejammer".

Er was duidelijk sprake van onwetendheid bij de 8-jarige J.C.D.W., landbouwersdochter, toen zij over onderwijzer F.D. (Wetteren, 1859) verklaarde dat hij haar op de bank legde en *"iets in haar vrouwelijkheid stak waarvan ze niet wist wat het was"*. In de zaak van E.V.P. (Belsele, 1860) vertelde L.C. hoe de onderwijzer *"speelde aan hare naaktheid"* en hoe hij haar verbood om iets te vertellen op straffe van regelslagen; *"Zij moest op haar beurt haar hand in zijn broek steken en via een gat in de stof aan zijn gat spelen. Indien zij dit niet deed moest zij tot zeven uur 's avonds in de school blijven"*. Tijdens het gerechtelijk onderzoek in dezelfde zaak verklaarde M.M., 6 jaar, dat zij bijna iedere dag ertoe verplicht werd haar hand in de broek van de onderwijzer te steken zogenaamd om zijn snuifdoos te zoeken: *"Zij voelde een 'stokskken van vlees' en 'mocht niets vertellen"*.

6.4. Het onderzoek en de rechtszaak

Het opsporingsonderzoek in de onderzochte zedenzaken was doorgaans van erg korte duur. Vrijwel onmiddellijk werd een onderzoeksrechter aangesteld die alle wettelijk toegelaten onderzoeksdaden stelde (plaatsbezoek, getuigenverhoren e.d.). In een aantal gevallen liet de onderzoeksrechter de getuigen ondervragen door de vrederechter. Dit was bv. het geval voor de zaak van E.V. (vrederechter van Ronse, 1844), van S.B. (vrederechter van Oosterzele, 1853) en van E.S. (vrederechter van Herzele, 1859). De ondervraging van de actoren en getuigen had meestal plaats in het gemeentehuis of in een lokale herberg. In een aantal gevallen liet de onderzoeksrechter een gedetailleerd situatieplan maken van het schoollokaal waar de feiten zich hadden afgespeeld (Ronse (1844), Zevegem (1860), Wielsbeke (1889)). Het grondplan van de school werd in die gevallen aan het strafdossier toegevoegd, een middel om de objectiviteit van het gerechtelijk onderzoek te legitimeren.

In vijf zaken werd tijdens het gerechtelijk onderzoek een medische expertise bevolen; in de zaak van E.V. (Ronse, 1844) gebeurde dit onderzoek vrijwel onmiddellijk na de feiten, op vraag van de politiecommissaris. Heelkundige Honoré Dubois stelde toen vast *"qu'il y a des attouchements longtemps continués et souvent répétés ou l'action du pénis agissant lentement et par plusieurs reprises..."*. In de zaak tegen onderwijzer F.D. (Wetteren, 1859) werd het medisch onderzoek van een van de slachtoffers door een doctor in de geneeskunde uitgevoerd. Deze stelde vast *"dat het maagdenvlies intact was"* en dat de feiten te oud waren om nog eventuele sporen van verkrachting te kunnen nagaan. Ook in de zedenzaak van Oostkerke (1860) moesten de twee ontboden wetsdokters besluiten *"qu'il n'existe plus actuellement des signes de violences exercées sur les parties génitales des jeunes filles soumises à notre examen. Elles n'ont pas été déflorées"*. Tot dezelfde conclusie kwam de geneesheer die een slachtoffer van R.D.C. (Sinaai, 1869) had onderzocht. Alhoewel in het dossier van de onderwijzer van Boezinge (1839) duidelijk sprake was van verkrachting werd geen

medische expertise bevolen, vermoedelijk omdat de feiten reeds enkele jaren oud waren (1836-1838).

Het tijdsverloop tussen het indienen van de klacht (datum van het aanvankelijk proces-verbaal) en het arrest van het Hof van Assisen is in de onderzochte zaken sterk verschillend. Het gemiddelde situeerde zich rond 230 dagen (d.i. 7 tot 8 maanden): in de zedenzaak van Sinaai (1869) was dit tijdsverloop het kortst (43 dagen), in de zaak van broeder Alphonse (Gent, 1861) en onderwijzer L.D. (Wetteren, 1891), niet toevallig beiden voortvluchtig, bedroeg dit tijdsverloop respectievelijk 443 en 950 dagen. De lange duur van het gerechtelijk onderzoek in deze beide zaken hield uiteraard verband met het groot aantal getuigen dat werd ondervraagd (in het laatste geval 97) en met de complexiteit van het onderzoek (de ondervraging van doofstommen nam kennelijk veel tijd in beslag ⁹⁰).

Aan de terechtzitting waarin de uitspraak van de jury en van het Hof viel, gingen doorgaans enkele zittingen vooraf. In de zaak L.D. (Wetteren, 1891) was slechts één zitting nodig, in het dossier lastens S.B. (Munte, 1853), twee, bij F.R. (Zevergem, 1860), drie zittingen, enz. Na het rekwisitoor van het Openbaar Ministerie en vóór de gerechtelijke uitspraak werden alle zaken achter gesloten deuren behandeld, met uitzondering van de zaak tegen L.D. (Wetteren, 1891) die volledig in het openbaar verliep.

Op de vraag welke de verhouding was tussen het aantal personen die ten laste van de beschuldigde getuigde en het aantal dat ten ontlaste getuigde, slaagden wij er niet in een eenduidig antwoord te geven. We konden enkel vaststellen dat het aantal getuigen "ten laste" steeds beduidend groter was dan het aantal getuigen "ten ontlaste" (deze categorie was in de meeste gevallen zelfs onbestaande ⁹¹). In een aantal zaken bestaat het vermoeden dat de gerechtelijke autoriteiten bij de keuze van de getuigen die voor het Hof moesten verschijnen, op zijn minst selectief optraden. Tijdens de terechtzitting in de zaak van Boezinge uit 1839 bv. traden 28 getuigen op 'ten laste' van de beschuldigde, terwijl tijdens het opsporingsonderzoek verschillende kinderen hadden getuigd "van niets te weten" en geen ongewenste initimiteiten te hebben ondergaan. Tijdens het gerechtelijk onderzoek in de zaak van H.C. (Wielsbeke, 1889) legden 34 personen een getuigenis "ten laste" en 22 een getuigenis "ten ontlaste" af. Tijdens de zitting was deze verhouding 57-5 omdat een aantal kinderen van hun ouders niet voor het hof mochten verschijnen, vermoedelijk

---

⁹⁰. Onderzoeksrechter Fiers moest in deze zaak nl. rogatoire commissies uitzenden naar de verschillende gerechtelijke arrondissementen waar de betrokken doofstommen na hun ontslag uit de instelling woonachtig en werkzaam waren.

⁹¹. HAOVL 5116 Ronse 1844, HAOVL 5482 Munte 1853, HAOVL 5738 Wetteren 1859, HAOVL 5779 Belsele 1860 enz.

onder druk van enkele notabelen in de gemeente (de pastoor, de baron, de geneesheer)! De betrokken onderwijzer werd toch vrijgesproken. Tijdens de laatste ondervragingen door de onderzoeksrechter gaven enkele volwassen inwoners van Wielsbeke toe dat de kinderen niet de waarheid spraken en dat zij werden gebruikt in een niets ontziende lastercampagne.

6.5. De straf

De pedofiele onderwijzers die voor de Oost- en West-Vlaamse Hoven van Assisen verschenen, werden zwaar gestraft. Afgezien van de vrijspraak in de zaak 'H.C.' uit Wielsbeke luidden de verdikten 7 jaar tot levenslange dwangarbeid. De aanslagen op de eerbaarheid met geweld werden het zwaarst bestraft. Naast de criminele straf werden de veroordeelden voor een bepaalde tijd (soms zelfs levenslang) uit een aantal burgerlijke rechten ontzet (ontzetting uit het voogdijrecht, uit de curatele en uit elk recht op deelneming aan een familie-raad). Bovendien moesten de veroordeelde criminelen vóór de invoering van het Belgisch Strafwetboek (1867) de straf van de zgn. 'tentoonstelling' ondergaan (P. De Win, 1992). Zo moest onderwijzer S.B. uit Munte na de uitspraak aan het volk getoond worden

“op eene der openbare plaatsen der stad Gend, alwaer hy zal verblyven gedurende eene uer ten aenschyn van het volk, hebben boven zyn hoofd een schrift dragende, in groote en leesbare letteren, zyne namen, bedryf, woonplaats, zyne straf en oorzaak zyner veroordeling”.

Hij kreeg evenwel kort na het arrest genade van de Koning. L.V. uit Boezinge had in 1839 minder geluk. De straf van de 'tentoonstelling' werd uitgevoerd en bovendien werd de onderwijzer gebrandmerkt met de letters TP (= *travaux forcés perpétuels*).

7. TOT SLOT

Uit onderhavig artikel onthouden we dat seksueel machtsmisbruik t.o.v. minderjarigen en jonge kinderen in de 19de eeuw lang geen uitzondering was en dat de problematiek aan het oog van de autoriteiten niet onopgemerkt voorbij is gegaan. Negen van de veertien (grondig) onderzochte zedenzaken, waarin onderwijzers (e.a. pedagogisch personeel) door de Hoven van Assisen van Oost- en West-Vlaanderen werden veroordeeld, situeerden zich in de periode van een strengere toepassing van de strafwet (1847-1867). Uit het onderzoek in verschillende archiefbestanden (gerechtelijke archieven, archieven van provinciebesturen) blijkt de toename van het aantal zedendelicten in

de tweede helft van vorige eeuw (J.-C. Martin, 1996, 654).⁹² Deze toename houdt mogelijks verband met de juridisering van de samenleving en met de versterking en acceptatie van het gerechtelijk apparaat en politie als regulerende instanties. Vermoedelijk heeft de groeiende belangstelling voor de sociale positie en de zorg om het fysiek en mentaal welzijn van het kind rond het midden van vorige eeuw eveneens bijgedragen tot de verlaging van de tolerantiegrens t.a.v. seksuele misdrijven in het algemeen, en t.a.v. seksueel misbruik van kinderen in het bijzonder.

Er kan o.i. eveneens een verband gelegd worden tussen de seksuele praktijken van onderwijzers en de sociaal-economische en wettelijke machtsrelaties in de 19de eeuw. Het volstaat hier te verwijzen naar de nog relatief zwakke economische positie van onderwijzers in het derde kwart van vorige eeuw⁹³, naar de dominantie van het mannelijk geslacht in de gezagsrelaties in de 19de eeuw en naar de autoritaire houding die het overwegend mannelijk onderwijzend personeel aannam t.o.v. onschuldige en kwetsbare kinderen die in een positie van totale fysieke en psychologische afhankelijkheid verkeerden. De zwakke sociale controle binnen de schoolmuren en de 'toegankelijke' kleding van de kinderen (vooral dan van de meisjes) vergemakkelijkten ongetwijfeld de seksuele handelingen met schoolkinderen.

Uit de analyse van de gerechtszaken is ook gebleken dat de dader van seksuele misdrijven weinig rechtszekerheid had. Hij werd in de loop van het onderzoek en tijdens de terechtzitting wel gehoord, en in het beste geval door een raadsman bijgestaan, maar het gerechtelijk apparaat was vooringenomen, onder druk van de publieke opinie. Verschillende elementen wijzen in de richting van *klassejustitie*: de korte duur van de terechtzittingen, de wanverhouding die er bestond tussen het aantal getuigen die tijdens de terechtzitting 'ten laste' van de dader en het aantal ondervraagden die 'ten ontlaste' getuigden en de samenstelling van de jury's (overwegend leden van de stedelijke middenklasse). In twee gevallen bestaat een sterk vermoeden dat de schoolkinderen werden gemanipuleerd en dat de onderwijzer het slachtoffer was van een afrekening binnen de dorpsgemeenschap waar hij leefde en werkte (Sinaai (1869), Wielsbeke (1889)).

Tenslotte kan nog gewezen worden op de relativiteit van het begrip 'geweldpleging' i.v.m. seksueel misbruik van kinderen. Enkel in die gevallen waar de seksuele handelingen gepaard gingen met fysiek geweld (slaan, poging tot verkrachting) was het gebruik van de term 'aanranding op de eerbaarheid

---

⁹² Voor Frankrijk stelt Martin eveneens een spectaculaire toename vast van het aantal zedenzaken vanaf de jaren 1845-1850.

⁹³ In de 19de eeuw werden de onderwijzerswedden door de gemeenteraden vastgelegd. De helft van de gemeenteonderwijzers verdiende minder dan 1.000 tot 1.500 BF per jaar (M. De Paepe, 1993, 192).

met geweld' op zijn plaats. In alle andere gevallen blijkt de grens tussen aanslagen op de eerbaarheid met of zonder geweld erg dun te zijn. De onderwijzers van Zevergem en Belsele werden beiden in 1860 veroordeeld. De feiten waren vergelijkbaar. De eerste kon tien jaar lang 'ongestoord zijn gang gaan', de tweede zes jaar. Beiden pleegden ontucht op tientallen schoolmeisjes, jonger dan 14 jaar. De handelingen werden in beide gevallen als een spel opgevat. In de zaak van Zevergem wees een medisch onderzoek uit dat geen tekenen van geweldpleging konden vastgesteld worden. Wij hebben geen reden om aan te nemen dat de morele druk op de kinderen in beide zaken verschillend was. De Zevergemse onderwijzer werd wegens 'aanslagen op de eerbaarheid met geweld' veroordeeld tot 10 jaar dwangarbeid, de dorpsonderwijzer van Belsele tot 8 jaar wegens 'aanslagen op de eerbaarheid zonder geweld'.

AFKORTINGEN

B.A.M.I.	Bulletin administratif du Ministère de l'Intérieur
B.J.	La Belgique judiciaire
B.S.	Belgisch Staatsblad. Le Moniteur belge
Doc. Parl. Sénat	Documents parlementaires. Sénat de Belgique
HAOVL	Rijksarchief Beveren, Archief van het Hof van Assisen van Oost-Vlaanderen
HAWVL	Rijksarchief Beveren, Archief van het Hof van Assisen van West-Vlaanderen
Rap. trien.	Rapport triennal sur la situation de l'instruction primaire en Belgique (1843 e.v.), Brussel, E. Devroye, 1847-
RAB	Rijksarchief Beveren
R.D.P.	Revue de droit pénal et de criminologie
S.W.	Belgisch Strafwetboek
S.W. 1810	Frans Strafwetboek van 1810
Tw.	trefwoord

BIBLIOGRAFIE

- ARON (J.-P.) en KEMPF (R.), *Le péris et la démoralisation de l'Occident*, Parijs, Grasset, 1978.
- BEHLMER (G.K.), *Child abus and moral reform in England. 1870-1908*, Stanford (Calif.), Stanford University Press, 1982, VIII-320 p.
- BELTJENS (G.), *Encyclopédie du droit criminel belge. Première partie. Le code pénal et les lois pénales spéciales*, Brussel-Parijs, 1901.
- BILTRIS N., "L'attentat à la pudeur et le viol", *R.D.P.*, 1925, dl. II, pp. 1002-1046 en 1161-1199.
- CARLIER (M.-C.), *L'anticléricalisme sous l'angle des caricatures de journaux. 1840-1890*, Louvain-la-Neuve, onuitg. lic. verh. (o.l.v. Prof. J. Lory), 1986.
- CARNOT, *Commentaire sur le code pénal [etc.]*, 2de uitg., dl. II, Parijs, Nève, 1836.
- CHAUVEAU (A.) en FAUSTIN (H.), *Théorie du Code pénal. Édition augmentée de la législation et de la jurisprudence belge. Tome III contenant le tome V et VI de l'édition de Paris*, Brussel, Société typographique belge, 1841.

CHAUVEAU (A.) en HÉLIE (F.), *Théorie du Code pénal*, 2ème édition belge annotée par J.S.G. Nypels, deel II, Brussel, Bruylant-Christophe, 1863.

CHESNAIS (J.-C.), *Histoire de la violence en Occident de 1800 à nos jours (Pluriel, 42)*, Parijs, Hachette, 1981.

COLLARD (C.), "La loi du 15 mai 1912 sur la protection de l'enfance", *R.D.P.*, 1912, pp. 659-686; 1913, pp. 32-48, 109-132 en 181-204.

CORBIN (A.), "L'histoire de la violence dans les campagnes françaises. Esquisse d'un bilan", *Ethnologie française*, XXI, 1991, 3 (themanummer *Violence, brutalité, barbarie*), pp. 224-236.

CORBIN (A.) (red.), *Violences sexuelles (Mentalités. Histoire des cultures et des sociétés, sous la direction de M. Muchembled, 3)*, Parijs, Imago, 1989, 168 p.

CORIN (G.), "Viols et attentats à la pudeur chez les enfants", *Annales de la Société médico-chirurgicale de Liège*, 1895, pp. 537-539.

COSYNS (P.) en DE DONCKER (D.), "Ambulante dwangbehandeling van seksuele misbruikers", *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, 1996, XVII, pp. 25-36.

DE BUSSCHERE (A.), "Le viol et l'attentat à la pudeur", *Annales de la Société de médecine légale*, 1893, pp. 14-31, 84-96

DELVA (J.), *Aanranding van de eerbaarheid en verkrachting (Algemene Practische Rechtsverzameling)*, Brussel, F. Larcier, 1967.

DE PAEPE (M.) e.a., *Geen trede meer om op te staan. De maatschappelijke positie van onderwijzers en onderwijzeressen tijdens de voorbije eeuw*, Kapellen, Pelckmans, 1993, 346 p.

DE WIN (P.), *De kaakstraf in België van de Franse Tijd tot 1867 (Ius Scripta Historica, 6)*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1992, 141 p.

DONOVAN (J.M.), "Justice and sexuality in Victorian Marseille 1825-1885", *Journal of Social History*, winter 1987, pp. 229-262.

DRAULANS (D.), "De dader is bekend", *Knack*, 30 oktober 1996, pp. 38-42.

DELEBECQUE (A.), *Les cinq codes en vigueur en Belgique avec les modifications introduites de 1811 à 1865. Édition annotée et augmentée d'un supplément contenant les lois les plus usuelles*, 8ste uitg., Brussel-Luik, Librairie polytechnique d'Aug. Decq, 1865.

DUPONT-BOUCHAT (M.-S.), *De la prison à l'école. Les pénitenciers pour enfants en Belgique au XIXe siècle (1840-1914) (Anciens Pays et Assemblées d'États, XCIX)*, Heule, UGA, 1996.

EMSLEY (C.), *Crime and society in England, 1750-1900 (Themes in British social history)*, Londen, Longman, 1996.

ERBA (A.), *L'esprit laïque en Belgique sous le gouvernement libéral doctrinaire (1857-1870) d'après les brochures politiques (Bibliothèque de la Revue d'Histoire ecclésiastique, 43)*, Leuven, 1967.

FABER (S.) e.a., *Criminaliteit in de 19e eeuw (Hollandse Studiën, 22)*, Hilversum, Verloren, 1989, 150 p.

FARCY (J.-C.), "L'historiographie de la criminalité en histoire contemporaine", in B. GARNOT i.s.m. R. FRY, *Histoire et criminalité. De l'Antiquité au XXe siècle. Nouvelles approches. Actes du colloque de Dyon-Chenove 3-4 & 5 octogre 1991 (Publications de l'Université de Bourgogne LXXI; Série du Centre d'études historiques, 1)*, Dijon, Édition Université de Dijon, 1992, pp. 31-44.

FARCY (J.-C.), "Justice, paysannerie et état en France au XIXe siècle", in X. ROUSSEAU en R. LÉVY (dir.), *Le pénal dans tous ses états. Justice, États et Sociétés en Europe (XIIe-XXe siècles)*, Brussel, Facultés universitaires Saint-Louis, 1997, pp. 191-207.

FARGE (A.) en DAUPHIN (C.), *De la violence et des femmes*, Parijs, A. Michel, 1997, 208 p.

FERRON (L.), "Pour une histoire socio-législative des violences sexuelles à l'encontre

des femmes et des enfants 1801-1880", in *L'histoire contemporaine et les archives judiciaires (1800-1939). Actes du colloque d'Angers des 11-13 décembre 1997*, Parijs, 1998 [ter perse].

FOUCAULT (M.), *Histoire de la sexualité. Tome I. La volonté de savoir*, Parijs, Gallimard, 1976.

GARNOT (B.) (dir.), *Le clergé délinquant (XIIIe-XVIIIe siècle) (Publications de l'Université de Bourgogne LXXX; Série du centre d'études historiques, 4)*, Dijon, Éditions universitaires de Dijon, 1995.

GARNOT (B.) (dir.), *Juges, notaires et policiers délinquants XIV-XIXe siècle (Publications de l'Université de Bourgogne LXXXVI; Série du centre d'études historiques, 7)*, Dijon, Éditions universitaires de Dijon, 1997.

GOEDSEELS (M.C.X.), *Commentaire du Code pénal belge. 2ème édition. Tome II, art. 322 à 567*, Brussel, E. Bruylant, 1948.

GUILLAIS (J.), *La Chair de l'autre: le crime passionnel au XIXe siècle*, Parijs, O. Orban, 1986, 346 p.

HEKMA (G.), "Bewaar mij voor den waanzien van het recht'. De jurisprudentie met betrekking tot homoseksueel gedrag in Nederland (1811-1911)", in S. FABER e.a., *Op. cit.*, pp. 115-124.

HUTSEBAUT (C.), *Kinderen houden niet van krokodillen: pedoseksueel misbruik en kindermoord*, Berchem, Epo, 1997, 276 p.

HUTSEBAUT (F.), "L'avant-projet de loi modifiant certaines dispositions du Code pénal concernant la violence physique et sexuelle", *Vigiles. Revue du droit de police*, 1997, p. 1-17.

JENKINS (Ph.), *Pedophiles and priests: anatomy of a contemporary crisis*, Oxford-New York, Oxford U.P., 1996.

JOHNSON (E.A.), *Urbanisation and crime. Germany 1871-1914*, Cambridge, C.U.P., 1995, 246 p.

KEYMOLEN (D.), *Ongewenst seksueel gedrag op de werkplek in het 19de-eeuwse België*, Leuven, Hoger Instituut voor de Arbeid (K.U.L.), 1990.

LECLERCQ (G.), *Violence sexuelle, scandale et ordre public. Contribution à l'histoire des mentalités à partir des archives des tribunaux namurois, 1830-1867*, Louvain-la-Neuve, onuitg. lic. verh. (o.l.v. Prof. M.-S. Dupont-Bouchat), 1997.

LEFÈVRE (P.), "Catholiques et anticléricaux montois du milieu du XIXe siècle", in A. DESPY-MEYER en H. HASQUIN, *Libre pensée et pensée libre. Combats et débats. Hommage à André Uyttendrouck*, Brussel, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1996, pp. 21-30.

LEGRÈVRE J. en TULKENS F., "Aperçu critique de la législation belge en matière d'exploitation sexuelle des mineurs", *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 1997, p. 3-25.

LEY (J.), "De sexuele delicten", *Bulletin van het Bestuur der Gevangenis*, 1949, III, 3, pp. 75-88.

Literatuurlijst seksualiteit en seksueel geweld, Utrecht, B.B.I., 1993, 34 p.

MARTIN (J.-C.), "Violences sexuelles, étude des archives pratiques de l'histoire", *Annales H.S.S.*, mei-juni 1996, pp. 643-661.

MORELLI (A.), "Propagande antireligieuse et anticléricalisme dans la presse libérale du XIXe siècle", in J. MARX (dir.), *Propagande et contre-propagande religieuses (Université Libre de Bruxelles. Institut d'étude des religions et de la laïcité. Problèmes d'Histoire du Christianisme, 17)*, Brussel, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1987, pp. 165-185.

MORIN (A.), *Dictionnaire du droit criminel. Répertoire raisonné de législation et de jurisprudence, en matière criminelle, correctionnelle et de police*, Parijs, A. Durand, 1842.

NYPELS (J.S.G.), *Législation criminelle de la Belgique [etc.]*, Brussel, Bruylant-Christophe, 1868.

OST (F.) en VAN DE KERCHOVE (M.), *Bonnes mœurs, discours pénal et rationalité juridique. Essai d'analyse critique (Publ. des Fac. univ. Saint-Louis, 21)*, Brussel, Facultés universitaires Saint-Louis, 1981.

La pédophilie. Approches pluridisciplinaires (École des sciences criminologiques Léon Cornil), Brussel, Bruylant, 1998.

POUSSEUR (C.), *La violence sexuelle devant les juridictions criminelles du Hainaut de 1795 à 1866* (onuitg. lic. verh. U.C.L.: prof. M.-S. BOUCHAT), Louvain-la-Neuve, 1993.

PREUMONT (M.), "Études et réformes en droit pénal des mœurs. Trois nouvelles législations", *Le Journal des Procès*, 19 juni 1995, p. 6-12; 23 juni 1995, p. 10-12.

RIGAUX (M.) en TROUSSE (P.E.), *Les crimes et les délits du Code pénal. Tome cinquième [etc.] (Encyclopédie-formulaire des infractions. Deuxième partie)*, Brussel-Parijs, Bruylant & Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1968.

ROUSSEAU (X.), "Crime, justice and society in medieval and early modern times: thirty years of crime and criminal justice history. A tribute to Herman Diederiks", *Crime, Histoire & Sociétés/Crime, History & Societies*, 1997, I, 1, pp. 87-118.

SCHULTE (R.), *The village in court*, Cambridge, C.U.P., 1994, 199 p.

SOHN (A.-M.), "Les attentats à la pudeur sur les fillettes en France (1870-1939) et la sexualité quotidienne", in A. CORBIN (dir.), *Violences sexuelles*, Parijs, Imago, 1989, pp. 71-111.

STEVERLYNCK (C.), *Kleine martelaars*, Antwerpen, Icarus, 1997, 353 p.

TANNAHILL (R.), *De tweede drijfvoer. Geschiedenis van de seksualiteit*, Utrecht-Amsterdam, Het Spectrum, 1982, 425 p.

TATAR (M.), *Lustmord: sexual murder in Weimar Germany*, Princeton (N.J.), Princeton University Press, 1995.

VAN DE KERCHOVE M., *Le droit sans peines. Aspects de la dépenalisation en Belgique et aux États-Unis* (Publ. des Fac. univ. Saint-Louis, 41), Brussel, Facultés universitaires Saint-Louis, 1987.

VAN ISTERDAEL (H.), "Arbeid en seksualiteit. Een onderzoek naar de seksuele agressie op het vrouwelijk dienstpersoneel in het Ancien Régime", in *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek voor Jan Craeybeckx en Etienne Scholliers*, Brussel, VUB-Press, 1988, pp. 113-122.

VELLE (K.), "Zevergem in rep en roer: het proces tegen de pedofiele dorpsonderwijzer, anno 1860", *Heemkring Scheldeveld. Jaarboek*, 1997, dl. XXVI, pp. 61-74.

WEEKS (J.), *Sex, politics and society*, Londen-New York, Longman, 1995, 326 p.

BIJLAGEN

TABEL 1. AANTAL VEROORDEELDEN (OP TEGENSPRAAK - ACCUSÉS JUGÉS CONTRADICTOIREMENT)⁹⁴ VOOR DE BELGISCHE HOVEN VAN ASSISEN WEGENS ZEDENFEITEN, 1856-1860 (CIJFERS PER PROVINCIE EN VOOR VIER CATEGORIEËN CRIMINELE FEITEN⁹⁵)

	Brab.	Antw.	Hen.	O-Vl.	W-Vl.	Luik	Limb.	Lux.	Nam.	tot.
I	5	5	5	8	10	3	1	1	2	44
II	1	0	1	0	1	0	0	1	0	4
III	3	3	2	19	11	2	0	1	0	41
IV	2	0	1	6	0	4	0	0	0	13

Bron: *Exposé de la situation du Royaume (1851-1860). Tome II*, Brussel, 1865, p. 107-109.

TABEL 2. AANTAL VRIJSPRAKEN EN VEROORDELINGEN (OP TEGENSPRAAK) VOOR DE BELGISCHE HOVEN VAN ASSISEN WEGENS ZEDENFEITEN, 1851-1867 (BELGISCH STRAFWETBOEK), VOOR VIER CATEGORIEËN CRIMINELE FEITEN.

	Beschuldigd	Vrij	Veroordeeld
I	122	14	108
II	55	4	51
III	73	13	60
IV	31	3	28

Bronnen: *Exposé de la situation du Royaume (1851-1860)*, dl. I, Brussel, 1865, p. 120-128; *Exposé... 1861-1875*, dl. I, Brussel, 1885, p. 743.

⁹⁴. Het aantal veroordelingen bij verstek in deze zedenzaken was te verwaarlozen: 6 op 10 jaar tijd (2 voor cat. I en 4 voor categorie II).

⁹⁵. Categorie I (I): verkrachting en aanslagen op de eerbaarheid met geweld op kinderen jonger dan 15 jaar, categorie II (II), verkrachting en aanslagen op de eerbaarheid met geweld op kinderen jonger dan 15 jaar, gepleegd door personen die met het slachtoffer een gezagsrelatie hebben, categorie III (III), verkrachting en aanslagen op de eerbaarheid zonder geweld op kinderen jonger dan 14 jaar, categorie IV (IV), verkrachting en aanslagen op de eerbaarheid zonder geweld op kinderen jonger dan 14 jaar, gepleegd door personen die met het slachtoffer een gezagsrelatie hebben.

TABEL 3. AANTAL VEROORDEELDEN (VEROORDELING OP TEGENSpraak), DOOR DE BELGISCHE HOVEN VAN ASSISEN, WEGENS ZEDENFEITEN (1868-1900): AANSLAGEN OP DE EERBAARHEID VAN KINDEREN TOT 11 JAAR (I), AANSLAGEN OP DE EERBAARHEID VAN KINDEREN VAN 11 TOT 14 JAAR (II) EN VERKRACHTING VAN KINDEREN JONGER DAN 14 JAAR (III)

	I	II	III
1868-1875	23	34	23
1876-1880	18	10	33
1881-1885	14	9	19
1886-1890	12	3	8
1891-1895	6	2	5
1896-1900	3	3	7

Bron: *Exposé... 1876-1900*, dl. II, p. 223.

TABEL 4. AANTAL VEROORDEELDEN, DOOR DE CORRECTIONELE RECHTBANKEN, TOT EEN GEVANGENISSTRAF WEGENS VERKRACHTING EN AANSLAGEN OP DE EERBAARHEID (GECORRECTIONALISEERDE MISDADEN)

1861-1867	1245
1868-1875	969
1876-1880	834
1881-1885	1242
1886-1890	1235
1891-1895	1239
1896-1900	964
Totaal	7728

Bronnen: *Exposé... 1861-1875*, dl. I, Brussel, 1885, p. 752-765; *Exposé... 1876-1900*, dl. II, p. 230-231.

**Délinquance sexuelle en milieu enseignant:
des enseignants pédophiles au 19ème siècle
(Étude de cas: la Flandre orientale et la Flandre occidentale)**

EVA MUYS et KAREL VELLE

RÉSUMÉ

Le point de départ de cette étude est la question suivante: pourquoi les instituteurs et d'autres personnes revêtues d'une certaine autorité étaient-ils mentionnés de façon explicite dans la loi pénale belge du 15 juin 1846, modifiant les articles 331 à 335 du Code pénal du 12 février 1810 concernant la violence sexuelle et l'attentat à la pudeur envers des mineurs? Le législateur avait-il des raisons suffisantes pour viser le personnel enseignant?

Après un aperçu global de l'évolution de la législation pénale et de la sanction de la violence sexuelle au XIXe siècle, nous nous penchons sur la conduite 'criminelle' des instituteurs au XIXe siècle. Cette recherche est menée à l'aide, d'une part, des rapports triennaux de l'enseignement primaire, qui donnent quelques détails concernant les suspensions et révocations d'instituteurs, et d'autre part, à partir des archives provinciales (traitement des plaintes, dossiers disciplinaires, états de condamnations d'instituteurs, etc.). Dans une deuxième phase, nous examinons l'étendue et la pénalisation des attentats à la pudeur en général et de la violence sexuelle envers les mineurs, plus particulièrement, les actes commis par les enseignants. A cette fin, des dossiers pénaux pertinents, produits par les Cours d'Assises des provinces de Flandre orientale et occidentale, ont été analysés pour la période 1795-1895. Ces dossiers, comme d'autres sources, nous montrent que les abus sexuels au siècle dernier n'étaient pas du tout exceptionnels. Nous avons constaté une augmentation du nombre de condamnations pour attentats à la pudeur tout au long de la deuxième moitié du XIXe siècle. Reste à savoir si cette augmentation du nombre de cas correspond à une augmentation réelle de la délinquance. La plupart des condamnations pour abus sexuels envers des mineurs, commis par des instituteurs, se sont produits dans le troisième quart du XIXe siècle (entre 1846 et 1867). C'était précisément la période durant laquelle la législation pénale a été appliquée plus rigoureusement. Nous supposons qu'une augmentation de l'intolérance vis-à-vis des abus sexuels a été à la base de l'augmentation du nombre de plaintes et de condamnations.

Les Cours d'Assises des deux provinces susmentionnées ont condamné quatorze instituteurs pour attentat à la pudeur envers des mineurs (avec ou sans violence). Dix ont été condamnés à Gand, les autres à Bruges. Deux condamnations se situent dans la période antérieure à la loi de 1846, neuf dans la période de 1846 à 1867 et trois dans la période de 1867 à 1895. Après l'application du

Code pénal belge, en 1867, le nombre d'affaires d'attentat à la pudeur envers des enfants a sensiblement diminué à cause de la correctionnalisation de ces affaires.

Cet article se termine par une analyse approfondie de quatorze dossiers pénaux ouverts contre les instituteurs pédophiles flamands. D'après un questionnaire modèle, tous les éléments des dossiers sont minutieusement étudiés: l'identification des auteurs des crimes, ainsi que tous les aspects du crime, de l'information et de l'enquête judiciaire, de la mise en accusation, de la procédure judiciaire et du jugement. Les sujets suivants ont été étudiés de plus près: la nature du crime et les circonstances des actes pédophiles, le profil de l'auteur des faits et de ses victimes, l'analyse des témoignages et la peine encourue.

**Sexual Delinquency in Education:
Paedophile Teachers in the 19th Century
(Example: East and West Flanders)**

EVA MUYS and KAREL VELLE

SUMMARY

The point of departure of this article was the question of why the legislator in the Belgian penal code of 15 June 1846, adhering to the modification of Art. 331 to 335 of the French penal code of 12 February 1810 concerning sexual violence, explicitly mentioned teachers and other persons in authority as possible perpetrators of sexual misconduct towards young children. Was there reason enough for the legislator to target the teaching staff?

After an overview of the punishment for sexual violence in the 19th-century penal code, we begin with an assessment of the criminal potential of teachers in the 19th century. This study is based on the triennial reports of the elementary schools, which reported the suspensions and the dismissals of teachers and on the basis of a sampling from the provincial archives (treatment of complaints, disciplinary files and records of convicted teachers). In the second part, the scope and the punishment of indecent assault in general and of sexual violence towards children committed by teachers in particular is examined. For this the criminal files composed by the Assize Courts of East and West Flanders were consulted for the period 1795-1895. From the assize court files as well as from other sources it appears that quite a few teachers exhibited delinquent behaviour and that sexual abuse of children was not at all exceptional. We established an increase in the number of convictions for indecent assault in the second half of the 19th century. It is by no means certain whether this rise in the number of criminal cases really corresponded with an actual rise in delinquency. Still, the largest number of convictions for serious sexual offences with children committed by teachers occurred in the third quarter of the last century (between 1846 and 1867), precisely in the period of stricter application of the penal code. We presume that this increase points to a growing intolerance with regard to sexual abuse of children. During the 19th century the Assize Courts in the above-mentioned provinces convicted fourteen teachers of indecent assault of a minor (though not necessarily by use of force): ten in Ghent and four in Bruges. Two convictions took place in the period before the law of 1846 was introduced, nine during the period 1846-1867 and three during the period 1867-1895. After the introduction of the Belgian Penal Code in 1867 a relative decline occurred in the number of lawsuits for sexual offence with children as a consequence of these criminal cases being made into misdemeanors .

This article concludes with a thorough analysis of the fourteen assize court cases concerning paedophilic Flemish teachers. Based on a detailed model-questionnaire all the elements of the file were thoroughly researched: the identification of the perpetrator, all aspects of the offence, of the criminal investigation, of the judicial investigation, of the establishment of an accusation, of the judicial procedure and of the verdict. The following topics were discussed at great length: the nature of the sexual offence and the circumstances in which it took place, the profile of the perpetrator and of the victims, the witnesses' accounts with particular attention to the perception and the psychological consequences of the offence for the victims and their immediate environment and the punishment imposed.